

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Vagn Dybdahl

Arkiverne
i
samfundet

Artikler
og foredrag

Rigsarkivet / G·E·C Gad 1987

Arkiverne i samfundet

Vagn Dybdahl

Arkiverne i samfundet

Artikler
og foredrag

Rigsarkivet / G·E·C Gad 1987

© Copyright 1987 Vagn Dybdahl
ISBN 87 7497 111 5
Sat med Plantin hos Eriksen Fotosats
Trykt i Rigsarkivet
København 1987

Indhold

PRÆSENTATION 7

ARKIVERNE I SAMFUNDET

Vækst, tilbageslag og arkiver 13

Arkiver, kultur og statistik 31

ARKIVER OG TILGÆNGELIGHED

»Mølædt« arkivlov? 41

Fablen om Rigsarkivets kontrol 51

Chartequet, der mangler 58

DET LOKALE, DET REGIONALE OG DET CENTRALE

Optakten 71

Lokalhistorie i byerne 73

Det rette ord: lokalhistorisk studiecenter 89

Centrala/regionala näringslivsarkivdepåer 95

MØDE MED HISTORIEN

Historien i vort liv 107

Historien er for alle 122

BAGGRUNDEN FOR DET HELE

Rigsarkivet, landsarkiver, Erhvervsarkivet, stadsarkiver og lokalhistoriske arkiver 139

Fakta om Statens arkiver 148

Præsentation

ALLE TÆNKER historisk og tænker på historie. Ingen bliver ret gammel, uden at de begynder at tænke: det var dengang, da –. Ingen lever så isoleret, at de ikke også tænker historisk på andre mennesker. Der er heller ikke langt til, at man taler om arbejdspladsens, klubbens eller foreningens historie. De fleste mennesker tænker også jævnlige på folkets, på landets historie (f.eks. det var dengang, da vi kom ind i EF). Nogle tænker ikke så forfærdelig langt tilbage, nogle år, en generation. Alligevel er det hele historie, noget, der *er sket*, og derved adskiller det sig fra *det, der sker*.

Næsten alle skaber arkiver. En sammenslutning, en forening, skal ikke være særlig stor, før den anlægger en forhandlingsprotokol og en regnskabsbog. Det er praktisk nødvendigt: man vil have kontrol både med det, man beslutter, og det med pengene. Er man ret mange, er det også nødvendigt med en medlemsprotokol eller et kartotek.

Man passer på arkivet. Det gjorde allerede middelalderens håndværkerlav, og det gør nutidens fodboldklub eller spejderpatrulje.

SAMFUNDET HAR også både sin historie og sine arkiver. De er store, og de rækker langt tilbage i historien. Deres størrelse og deres betyd-

ning for alle, direkte eller indirekte, gør arkiverne til et væsentligt, men ikke dyrt anliggende for samfundet.

Samfundets arkiver – først og fremmest Rigsarkivet og landsarkiverne – har trods deres centrale placering aldrig været et fast led i de manges hverdag. For historikere og arkivfolk er arkiverne imidlertid hverdag, og for administratorer og politikere er det noget ofte tilbagevendende.

Det manglende kendskab hos mange er baggrunden for, at arkivernes folk af og til henvender sig direkte til offentligheden. Det efterfølgende er *nogle* af de seneste års henvendelser til bredere kredse.

Noget af det, der siges, er velkendt for nogle. Det er mit håb, at de alligevel vil sætte pris på at genkende det, og at andet af det til gengæld vil være nyt. Samlet i én bog vil der naturligvis være *gentagelser*; under hensyn til den indre sammenhæng i de enkelte stykker, har det været nødvendigt at tolerere disse gentagelser. I nogle af gentagelserne varierer f. eks. talangivelserne; dette skyldes de lange mellemrum mellem artiklernes fremkomst.

Begrebet »arkivekko« er dog ikke en gentagelse, men en uerkendt banalitet, til gengæld er den hårdtslående. Begrebet dækker over det forhold, at arkiverne modtager den offentlige administrations arkivalier, når de er 20–30 år gamle. Ændringerne i samfundets virke og virkeområder for 20–

30 år siden førte til en overvældende vækst i papirerne. Det mærker vi i arkiverne først nu, hvor kravet ellers er blevet en dæmpning af de offentlige funktioner – indbefattet arkiverne! Dette dilemma er bogens første tema. Det er så knugende, at det er førstemotiveringen for bogens udsendelse.

Historien er til syvende og sidst grunden til arkivernes eksistens. Dette er baggrunden for de to stykker under titlen »Møde med historien«, der viser, hvordan historien griber ind i vort liv, og hvordan denne indgriben søges systematiseret og organiseret.

Alle læserne er måske ikke helt sikre i de forskellige arkivinstitutions placering i »systemet«. Af den grund er der sidst i bogen under afsnittet »Baggrunden for det hele« samlet en række oplysninger om arkiverne.

Rigsarkivet, oktober 1987

Vagn Dybdahl

PS: De enkelte stykker er fremkommet følgende steder:

Vækst, tilbagegang og arkiver: foredrag på de nordiske arkivdage i Laugarvatn i Island, august 1987.

Arkiver, kultur og statistik: flyveblad fra arkiverne, juli 1982.

»Mølædt« arkivlov: Politiken 22. juli 1982.

Fablen om Rigsarkivets kontrol: Information 30. juli 1986.

Chartequet, der mangler: Politiken 24. oktober 1985.

Lokalhistorie i byerne: uddrag fra Fortid og Nutid 1968, s. 275–96.

Det rette ord: Fortid og Nutid 1981, s. 161–62

Centrala/regionala näringslivsarkivdepåer: Rapport. Nordiska arkivdagar för näringslivet. Karlsstad 1985, s. 84–88.

Historien i vort liv: foredrag ved sommerstævne,

Historisk Samfund for Lolland-Falster på Nørre Vedby

Møllebanke 14. juni 1987.

Historie for alle: fra Lademanns verdenshistorie. I 1982, s. 7–9.

Arkiverne
i
samfundet

Vækst, tilbageslag og arkiver

FOREDRAGET HER handler om de krav, dette årti og de kommende årtier stiller til arkiverne. Dernæst handler det om mulighederne for at fortsætte vore klassiske arkivfunktioner, når vi skal opfylde de fremtidige fordringer. Alt er det følger af, at arkivernes nutidige vilkår er ekkovirkninger af samfundets tidligere udviklinger og tendenser. Det er en stadig konflikt, at vi i vor dagligdag møder problemer, samfundet just har forladt og derfor ikke mere interesserer sig for. Alt efter gemyt er de enten ubehagelige eller uaktuelle, måske begge dele.

Jeg må nok forlods sige, at jeg naturligvis især ser problemerne ud fra danske forhold, og at jeg belyser dem ud fra danske eksempler. Der er variationer fra land til land, men min erfaring er, at selv om der kan være variationer i enkeltheder, i detaljer, så er hovedtendenserne nogenlunde fælles for de nordiske lande.

Når vi skal se på vort forhold til samfundet, da har sagen flere facetter. Udgangspunktet er først og fremmest, at vi sætter os i den situation, at vi er som en læge, der betragter et andet menneskes legeme. For indledningsvis at skærpe vor iagttagelsesevne må vi ikke betragte os som en del af samfundet. Foreløbig går vi ud fra, at arkiver alene

er et spørgsmål om at sikre mulighederne for fremtidens historie- og samfundsforskning. Vi må ikke lade vore egne eller vor generations interesser dirigere vor opfattelse af, hvordan historien skal drives eller hvilke emner, den bør tage op.

Det er meget svært at skabe den fornødne distance. Det er givet, at mange holdninger i arkiverne i de sidste menneskealdre har været præget af det gamle bondesamfund. Dette har spillet en fremtrædende rolle i historieforskningen, og det har influeret vort syn på, hvad arkiverne bør bevare. Bondeøkonomien har også domineret vor opfattelse af, hvad der er aktuelt. Først og fremmest har denne omstændighed betydet, at der har været en tendens til at opfatte samfundet som noget stationært. Godt nok har vi vidst, at der kunne komme kriser, at der kunne være misvækst og nødår; men alt dette blev opfattet som variationer, svingninger omkring noget uforanderligt, blot svingninger på en rolig og støt fremgangslinie.

Dette har været det grundlæggende også for arkivernes dispositioner og politik. Og det varer meget længe, inden sådanne grundideer ændres.

SAMFUNDET HAR imidlertid ændet sig afgørende i det sidste par generationer – fra 1950'erne og frem. Det er ændringer i samfundet, som har betydning for, hvad der i de kommende år vil indgå i arkiverne. Det har nok også haft betydning for vor opfattelse af, hvad der bør bevares.

Selv om det kan virke trivielt og velkendt, må vi alligevel se på, hvad der er sket, fordi det først er nu, at de eksplosive ændringer i 50'erne og 60'erne slår ned over arkiverne. Det er nu, vi står over for at skulle modtage eller kassere periodens arkivalier. Det er først nu, vi for alvor mærker følgerne, selv om vort vejledende arbejde i administrationen, vort feltarbejde, har givet os anelser.

Lad os se på nogle markante træk i den periodes samfundsudvikling. Det er naturligvis navnlig de arkivrelevante tendenser, jeg trækker frem.

Perioden op til første halvdel af 70'erne var kendetegnet af en generel højkonjunktur. I tiden 1953–72 blev nationalproduktet fordoblet, samfundet blev tvunget til en stærkt forøget planlægning, og de internationale forbindelser antog et hidtil ukendt omfang. Mange flere blev beskæftiget; det skyldtes

de store årgange
ingen arbejdsløshed
fremmedarbejdere
kvinder i erhverv.

I sammenhæng hermed står også, at tre gange så stor en del af nationalindkomsten blev brugt på uddannelse, bybefolkningen voksede stærkt, folketallet steg kolossalt (længere levetid) i Danmark med 22.000 pr. år (dvs. en ny middelstor stad hvert år), og antal personbiler steg fra 150.000 til 1.233.00 og krævede nye vejanlæg.

Vi kan fortsætte. I 1940 blev kun godt 3% studenter, i 1975 var det 25% (heri også HF). Hele den offentlige sektor blev fordoblet på de tolv år fra 1960–72.

DET KRÆVER ikke nogen stor arkivfantasi for at forstå, at denne udvikling afsætter arkivalier i et hidtil ukendt omfang. Planlægning, nye planer, administration af skoler, socialsektor, sundhedsvæsen, byggeri, veje, ja kort sagt alt.

Alt dette kommer i disse og de nærmeste år til arkiverne som et ekko af højkonjunkturen. Vi mærkede det ikke så meget, da forandringerne skete; men nu er højkonjunkturens arkivmasser ved at komme til os, ved at kræve plads på hylderne. Dette sker på samme tid, som der er et økonomisk tilbageslag.

Arkiverne er virkelig i et dilemma, en knibe. Da de gode tider skabte de mange nye institutioner og dermed de store arkivmasser, havde der måske også været penge til arkivudvidelser; men da var behovet endnu ikke nået frem til os. Nu, hvor behovet melder sig som et ekko, er pengene der ikke.

Vi fik rigtignok også vor del af kagen i de gode tider gennem nye bygninger og udvidelser af de

Fra Rigsarkivets fjernmagasin, indrettet 1982–1987 i en forstad til København. Her er der taget højde for tilvæksten i arkivmængderne indtil et stykke efter år 2000. Med overgangen til nye medier som mikrofilm og edb må forudses, at omfanget af afleveret materiale vil tage af efter årtusindskiftet. (Foto Pierre Ellow).

gamle bygninger. Der kom også nogle steder lidt mere personale. Det var imidlertid mere en ajourføring og modernisering, ikke en egentlig udvidelse, som tog højde for den udvikling, der skete i samfundet.

VI KAN ikke vente, at forholdene vil ændre sig. Højkonjunkturen er forbi; men tilbageslaget betyder ikke, at den offentlige aktivitet – og det er den, der skaber arkiver – er blevet mindre.

I tidligere tider betød en tilbageslagsperiode, at alt gik mere eller mindre i stå. Vor tids samfund og samfundsopfattelse kræver, at tilbageslaget og tilbageslagsvirkningerne skal administreres og planlægges. Dette betyder igen øgede arkivproblemer for næste generation. Vi kan altså end ikke gå ud i samfundet og sige: hjælp os med de arkivmængder, der blev skabt af højkonjunkturen, og så skal I få fred. Vi er nødsaget til at være ærlige og sige: lavkonjunkturerne vil give næste generation lige så store problemer. Højkonjunkturerens ekko-virkning møder vi altså i disse og de allernærmeste år i form af store arkivmængder. Vi møder imidlertid også ekko-virkningerne på publikumssiden, i vor betjening af læsesalene.

Besøgstallene steg under højkonjunkturen. I Danmark har det været særlig markant: godt en fordobling i Rigsarkivet og godt en firedobling i landsarkiverne:

	Rigsarkivet	Landsarkiverne
1955	11.600	10.000
1967	12.529	18.900
1986	24.000	43.900

Også de andre nordiske lande har haft store stigninger. – Det er et åbent spørgsmål, om disse stigninger er udtryk for en voksende historisk interesse, eller om de er et udtryk for den almindelige stigning i fritidsaktiviteterne og i forskertallet. Jeg er mest tilbøjelig til at tro, at det sidste er det afgørende. Intet tyder nemlig i øvrigt på, at den historiske interesse som sådan er steget relativt. Den større fritid og den tidligere pensionsalder kan have sat arkivernes besøgstal i vejret; det samme kan også den bedre uddannelse. Er dette sidste rigtigt, må vi forudse en yderligere vækst i besøgstallet; nu vil netop de mange, der var en del af uddannelsessekspllosionen i 60'erne og 70'erne, i de kommende år nå frem i den alder, hvor interessen for arkivbesøg gør sig gældende. Dette vil yderligere stimuleres af den fortsatte forkortelse af arbejdstiden og af en stigning i den andel af befolkningen, der tilhører ældregenerationen.

Situationen for arkiverne bliver således yderst kompliceret allerede i de allernærmeste år. Øgede krav til os, og samtidig kamp mod en vigende økonomi i samfundet. Og vi skal ikke tro på de politikere, der uanset partifarve lover begrænsning af den offentlige sektor. Væksten i den offentlige sek-

tor vil man måske nok søge at dæmpe, dog formentlig forgæves. Man kan også gøre meget rent statistisk ved at skyde både gamle og navnlig nye opgaver over til foreninger, organisationer og offentligt ejede aktieselskaber – dermed flyttes beskæftigelsen væk fra den offentlige sektor. I stigende grad bliver egentlige offentlige opgaver overtaget af sådanne halvoffentlige organer.

Det er givet, at dette ikke betyder nogen aflastning af arkivernes opgaver. Skal vi i forsvarligt omfang sikre bevarelsen af kilderne til vor tids historie, må vi systematisk inddrage de halvoffentlige organer under arkiverne. Det betyder altså, at vort arbejdsområde bestandig bliver udvidet. I det forslag til en ny arkivlov, vi arbejder med i Danmark, er de halvoffentlige institutioner da også i arkivmæssig henseende inddraget under arkivernes arbejds- og ansvarsområde.

ARKIVPOLITISK er opgaven derfor i disse og de kommende år at skabe betingelser for, at vi kan klare den katastrofale situation. Det kan vi kun ved at gøre det klart for de samfundsstyrende, at her er der af ydre omstændigheder skabt forhold, som arkiverne ikke har haft indflydelse på. Vi kommer ikke og beder om penge, fordi vi har fun-

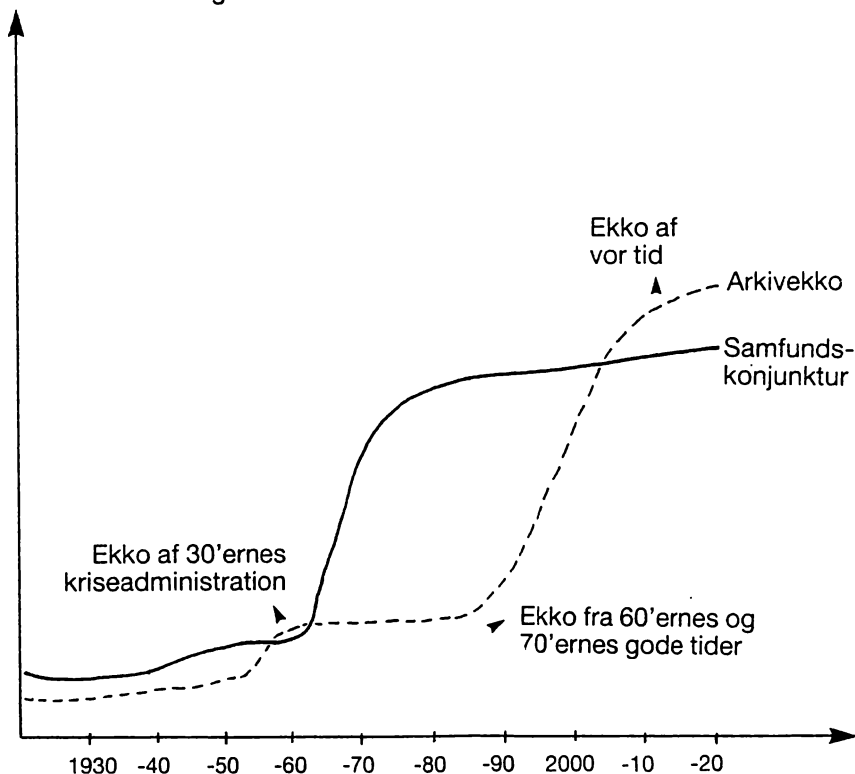
Arkivekkoet. »Spekulativt diagram« visende samspillet mellem samfundskonjunkturerne og deres indvirkning på mængden af afleverede arkivalier. Materialet forudsættes at indgå 20–30 år gammelt til arkiverne.

Spekulative diagrammer

Arkivekko ----- Samfundskonjunktur —————

Arkivekko: index for afleveringer, publikum, forskning m.m.

Samfundskonjunktur: nationalprodukt, antal statskontorer, antal offentligt ansatte m.m.

det på noget nyt eller har ønske om at udvide vort arbejdsfelt og vore institutioner. Vi kommer blot for at få penge til at fortsætte det, alle erkender betydningen af og har gjort det i århundreder.

I den situation, vi står i, vil der uden tvivl udefra blive sagt: er det ikke muligt at ophøre med forældede arbejdsprocesser, at gennemføre rationaliseringer? Kan problemerne ikke løses på den måde?

Her er svaret: det har vi prøvet en gang.

30'ernes og 40'ernes krise- og krigsordninger førte også til en vækst i den offentlige sektor. Det havde som konsekvens, at denne periodes arkivalier kom til arkiverne 20–40 år senere. Og det var på samme tid, som besøgstallet på læsesalene eksploderede.

Det var muligt, fordi arkiverne mødte problemerne i en situation med overkapacitet. Jeg tror nok, vi må indrømme, at arkiverne tidligere havde – om jeg så må sige – en overkapacitet. Som følge deraf blev der ikke arbejdet så meget, og man udførte arbejde, som man ikke ville gøre i dag. Det var ikke, fordi de gamle var dovendidrikker – eller som det hed, da jeg var ung i Stockholm: latmaskeer eller sengångere. Deres dage gik blot med andre ting og sager, og i dag høster vi gavn af deres flittige publiceringsvirksomhed. Med de nye krav blev tempoet et andet, det blev hurtigere. Der var også arbejdsprocesser, der blev enklere og andre ophørte. Der indgår også andre momenter i hele dette kompleks. Det centrale er imidlertid, at det

ikke lader sig gøre endnu en gang at klare problemerne i kraft af en overkapacitet. Vi kan måske gøre noget kortsigtet gennem en række ændringer i vort arbejde; men det kan ikke løse problemet. Skal arkiverne overleve blot med den status, de har i dag, bliver det nødvendigt, at samfundet i højere grad erkender, at der sker en ændring af vore muligheder. Dette erkender samfundet ikke, hvis vi ikke hjælper til.

DET ER min opfattelse, at bred og massiv propaganda for eller oplysning om arkiverne ikke virker stærkt. Skal det have det fornødne blikfang, da afsporer man let interessen for de nærliggende og påtrængende problemer.

Det er uden tvivl farligt for offentlighedens forståelse af vor situation at pege på »pretiosa« eller bemærkelsesværdige aktstykker for derigennem at vække opmærksomhed. Det er næppe svært at fange interessen for et H. C. Andersen-brev, for en ordre fra Karl XII, for Christian Xs telegram til Island ved personalunionens opløsning i 1944. En tilsvarende interesse vil der være for en dagbog fra en Eidsvoldsmand eller et udkast til en Mannerheim-tale til soldaterne på Senatstorget (at den er trykt flere steder, gør den ikke mindre interessant!). Det er imidlertid klart, at sådanne bemærkelsesværdige aktstykker afsporer forståelsen for, hvad der er arkivernes problemer i dag. Det er sådanne forhold, der også gør værdien af generelle

arkivudstillinger tvivlsom. Vi bør nok være tøvende over for det at ofre megen tid på den form for publicity.

Ikke mange vil nemlig fra sådanne enkeltheder kunne slutte til helheder. Endnu færre vil kunne projicere fra fortidens sjældenheder til nutiden og dermed forstå betydningen af at bevare disse års arkivmængder

Af den sidste grund er det også farligt at rette søgelyset for stærkt mod de ældre tider. Der er næppe noget menneske, som ikke synes, at det er en god sag, at den danske konge Erik Emunes gavebrev af 1135 til Lunds domkirke bevares i det svenske rigsarkiv. Alle vil også synes, at Christian IVs dagbøger og breve bør bevares, selv om de både er fotograferet og trykt. Og hvad med unionsbrevet af 1397? Tendensen til at bevare det gamle, blot fordi det er gammelt, præger også i høj grad de mange lokalhistoriske arkiver, der er kommet op.

Skal vi skabe den nødvendige forståelse for arkivernes virksomhed, kan det ikke gøres ved at føre det unikke og det ærværdige frem. Alle vil forstå, at *det* skal sikres og bevares; men alle med sund fornuft vil også kunne forstå, at det ikke kræver megen plads og heller ikke mange folk. Vi skal skabe interesse og forståelse for de nutidige arkiver ved snart at tage det ene detailproblem, snart det andet detailproblem op. Det nytter imidlertid ikke med store brede henvendelser til offentligheden. Vi skal i en lang række sager henvende os til varie-

rende målgrupper med problemer, der er aktuelle for netop dem. Når der sker noget nyt fx. om kirkebøgers førelse, så skal kirkebogsførere kort og i nutidig form have orientering om kirkebøger og arkiver. Ikke i form af cirkulærer, påbud og højtidelige skrivelser, men i form af en kort og ligefrem henvendelse. De skal have noget at vide om deres forhold til arkiverne; men det skal være sådan, at de også får lidt at vide om arkiver i almindelighed. En anden gang er det dommerne, en tredje alle journalførere i centraladministrationen o.s.fr. Bliver der tilstrækkelig mange, der på hver sit lille område føler sig knyttet til arkiverne, styrkes vi effektivt og efterhånden inden for et bredt spektrum.

Det vil også være væsentligt, om vi kunne være med i lovgivningen på et tidligt tidspunkt. I Danmark har det gennem nogle år været fast regel, at regeringen i forbindelse med lovforslag altid skal oplyse, om loven får økonomiske konsekvenser. Jeg har forstået, at dette også er praksis i de andre lande. Arkiverne må arbejde hen mod, at der ved fremsættelse af lovforslag altid oplyses, hvis det får arkivmæssige konsekvenser. Dermed bliver der også automatisk knyttet arkivpenge til loven.

ARKIVER ER en meget ringe del af statsudgifterne. Det er bl.a. en af grundene til, at der ikke er megen gevinst ved at spare. Biblioteker og museer er mange gange dyrere, fordi de skal betale for

størsteparten af anskaffelserne. De kan spare ved at anskaffe mindre, mens arkiverne modtager deres anskaffelser gratis, til gengæld *skal* de modtage anskaffelserne, dvs. arkivalierne.

Man har i perioder ment, at arkiverne kunne spare ved at kassere arkivalier. Det lyder tilmed effektivt. Alt tyder imidlertid på, at det er meget dyrt at gennemføre kassationer. Kassationer er kun en økonomisk gevinst, hvis de kan foretages løbende i og af administrationen, medens arkivalierne skabes, alt dog efter arkivernes retningslinier og vejledning. Kun gennem denne teknik kan arkiverne selv bidrage til at dække de krav, som samfundsudviklingen i øvrigt stiller til arkiverne. Vi må imidlertid have for øje, at kassationer også kan krænke borgernes rettigheder. Borgerne har et rimeligt krav om, at deres forhold til myndighederne kan dokumenteres. Fx. kan arbejds-skadesager række meget længere tilbage, end vi tidligere har forestillet os.

Kun kassationer i meget store serier er økonomisk forsvarlige. At fundere over kassationer af nogle få meter, således som man gjorde det tidligere, virker aldeles urimeligt. Noget andet er, at der måske er flere større serier, der kan kasseres allerede kort efter tilblivelsen. Dette kræver imidlertid også en indsats af arkiverne i henseende til planlægning og styring. Rimeligvis kræver det også en anden holdning og større viden hos arkiverne.

Arkivarerne må forlade deres ensidige, jeg havde nær sagt deres førindustrielle holdning, der går ud på, at arkivalier kun kan kasseres, hvis deres informationer kendes fra andre arkivalier. Vore dages kolossale informationsmængder på tryk betyder, at man over for vor tids arkivalier i meget høj grad må spørge, om forholdene ikke allerede er belyst i tilstrækkeligt omfang uden for arkiverne. Det er ikke blevet lettere at kassere.

Omvendt betyder den videnskabelige udvikling, at vi bør overveje kassationer meget nøje. Netop vor generation har oplevet, hvordan nye emner, ny teknik og nye metoder skaber interesse om arkivalier, man tidligere dømte som interesseløse.

To ting står fast. Kassationer bør kun gennemføres, hvis de omfatter store serier, og kassationer kræver nye holdninger hos arkivarerne. Kassationer forudsætter en meget bred viden om informationsmulighederne uden for arkivalierne. Det kræves også, at arkivarkorpset rummer aktive videnskabsmænd, der er velorienteret om nye strømninger inden for internationale historie- og samfundsvidenskaber. Vi kan ikke klare os med folk, der har afsluttet deres studier med bestået universitetseksamen. Det bliver et af vore fremtidige mål at skabe muligheder for en løbende efteruddannelse. Opfyldelsen af dette mål vil heller ikke være omkostningsfri.

Endnu engang drager jeg en mellemkonklusion: Arkiverne kan ikke gennem nye kassationer selv bidrage til at skaffe midler til løsning af de overordnede problemer.

ARKIVERNE KAN heller ikke indvinde noget gennem ny registreringspraksis*). Der er givetvis behov for nogle ændringer; men de vil ikke give den nødvendige gevinst. Noget andet er, at vi i en overgangsperiode, indtil de nye forhold er slået igennem, bliver nødsaget til at standse den arkivmæssige behandling af de ældre arkivalier. Vi kan ikke på en og samme tid bede om flere penge til at »bekæmpe« de nutidige vanskeligheder og så også over for myndighederne sige, at vi fortsat arbejder med orden og fortegnelse af arkivalier, vi har fået for århundreder siden.

Vi ved stort set, hvad vi har af ældre arkivalier. Vi ved også stort set, hvad de indeholder. Der er meget, der kunne gøres bedre. Vi må imidlertid sige, at hvis der startes et forskningsprojekt, der kræver mere indsigt i ældre arkivalier, end vi har, da må projektet også selv betale for at skaffe sig den fornødne viden. Dette svarer ganske til, at et naturvidenskabeligt projekt også må skaffe sig penge til apparatur og apparaturmontering.

ET OMRÅDE, der vil være på tilbagetog i de kommende år og allerede er det, er indsamling og registrering af private personarkiver. Der skabes simpelthen ikke så mange personarkiver (livligere direkte personkontakter, telefoner, m. m.). Her er

*) Registrering betyder i arkivsproget udarbejde fortegnelse over arkivalier, registre.

der til gengæld ikke store gevinster, fordi kravene til indsamling af foreningsarkiver vil øges. Der vil af den grund nærmest ikke være noget at hente.

Tilmed må vi erkende, at udviklingen under højkonjunkturen og dens følger har skabt et område, der ikke er påagtet arkivmæssigt. Det er samtidig et område, hvor en hurtig indsats er nødvendig. Det gælder de mange græsrodsbevægelser og andre kun halv-organiserede sammenslutninger.

Her skal blot erindres om store internationale strømninger som kampagnen mod atomvåben og atomkraft og studenteroprør. Nationale bevægelser var der også, kampagnen i Danmark mod statens kunststøtte (Rindalismen), og der var og er bevægelser mod forurening, sygehuscentralisering, centralskoler, og for beboerforeninger og meget andet. Enhver kan fortsætte. Der er bevægelser både på samfundets venstre- og højrefløj. Et fællestræk er, at det gennemgående er sagrettede aktiviteter, at der er tale om løst organiserede bevægelser (jeg er ikke blind for, at der også kan være tale om en hårdt organiseret kerne). Fælles er i øvrigt også, at man ikke kan afdække bevægelsernes repræsentativitet.

En ting står imidlertid fast, bevægelserne har afsat arkivalier. Også disse er dog nok løst organiseret og vil formentlig let gå til grunde, når »sagen« ikke mere er aktuel. Det er imidlertid klart, at vi mangler noget væsentligt, hvis det ikke indfanges til arkiverne, og det er også klart, at det skal gøres hurtigt.

Det ville være naturligt, hvis de mange lokalhistoriske arkiver tog sig af denne opgave. De lokalhistoriske arkiver (i Danmark omkring 350) er selv opstået som en græsrodsbevægelse. Det er i den situation de statslige arkivers opgave at få de lokalhistoriske arkiver til at forstå, at de her har en særlig opgave. Disse »frivillige« og meget lokale arkiver har også de bedste forudsætninger: lokal kendskabet og den mere uformelle status. En del af græsrodsbevægelserne vil formentlig holde sig tilbage fra afleveringer til de offentlige arkiver. Når det gælder græsrodsbevægelserne og deres arkivalier, vil vi uden tvivl se modsætningen mellem uviljen mod at lade sig arkivere og kravet om at beskytte det historiske miljø.

— — —

Høj- og lavkonjunkturen med planlægning og styring er en side af de sidste generationers udvikling, græsrodsbevægelserne er en anden. Fælles er, at de afsætter nye arkivalier, og konjunkturbevægelserne gør det i eksorbitant grad. Disse store mængder er på vej ind i arkiverne. Vi må erkende det og forberede det. Det er imidlertid nødvendigt, at vi samler os om at gøre det forståeligt for samfundet. Får vi ikke gjort dette, står vi over for kaos.

Arkiver, kultur og statistik

I JUNI udkom en bog på 233 sider i A-4 format. Titlen er »Dansk kultur-statistik 1970–1985«; den er udgivet af Danmarks Statistik i samarbejde med Kulturministeriet. Bogen – tabelværket – er overmåde nyttig og overmåde god at få forstand af, både i henseende til hvad der er med, og hvad der ikke er med.

Når det gælder arkiverne, er statistikken også god at få forstand af. Den viser nemlig klart, hvor umuligt det er at beskrive arkiverne statistisk, når de skal indpasses i de gængse begreber og forestillinger.

PROBLEMERNE ER naturligvis ikke udelukkende arkiverne. Også når det gælder andre kulturelle aktiviteter, er det svært at indfange dem statistisk.

Det er helt klart, at vi let (!) kan måle produktionen af svin, korn eller antal mord. Vi kan også nogenlunde måle antal teatergæster, museumsbesøgende eller udlånte bøger. Man skal imidlertid ikke have tænkt meget over problemerne, før en række gustne tanker melder sig. Hvad med koncerter eller teaterforestillinger? Kan vi nøjes med at tælle antal solgte billetter, eller skal vi også måle koncertens kvalitet, fx. gennem antal decibel i bifaldet? Kort sagt: Statistikken siger ikke noget om kvaliteten i den leverede kunst, ej heller

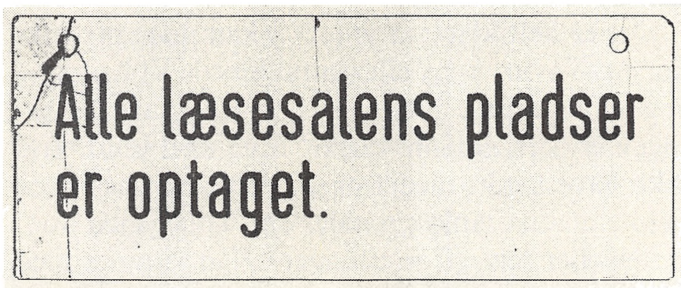
om intensiteten i den kunstneriske oplevelse. Tilsvarende kendes også inden for andre områder: Støvler er ikke blot støvler; men her kan man måle produktionens værdi.

DETTE ER kun antydningen af et lille udsnit af problemerne omkring en kulturstatistik. Problemerne er mange flere og meget større. Det viser sig tydeligt, når arkiverne tages som eksempel.

Besøgstallene spiller en fremtrædende rolle i arkivstatistikken. I flere henseender er den også vejledende især til internt brug, fordi den arkivvante har en fornemmelse af, hvad der gemmer sig bag tallene. Det er dog åbenbart, at der er tale om en vækst i besøgstallet på arkivernes læsesale:

1970: 36.000. 1985: 68.000.

Tallene viser også, at der er tale om et lille fald siden 1983. Til gengæld mangler den forklaring, at der på samme tid af arkiverne er fremstillet og

En ikke usædvanlig velkomst til den arkivsøgende! Skiltet – her fra Landsarkivet for Fyn – dækker over den realitet, at væksten i besøgstallene på læsesalene er steget hurtigere end forudset.

spredt titusinder af fotooptagelser landet over, således at det ikke i samme grad er nødvendigt at komme på læsesalene for at søge informationer. Hvad tallene heller ikke siger, er noget om intensiteten i besøgene. Mens et typisk museumsbesøg måske er på 1 time, vil et besøg på et arkivs læsesal i reglen strække sig over timer, i mange tilfælde er der tale om heldagsbesøg. Måske var det slet ikke antal besøgende, man skulle tælle, men antal besøgstimer.

En tilsvarende usikkerhed viser sig i antallet af kassationer. Fra 1970 til 1980 er i meter opgivet den årlige mængde kasserede arkivalier; om 1981–85 siges der, at oplysninger ikke foreligger. For årene 1970–80 svinger mængden mellem 606 og 25 meter. Dette skal imidlertid ses i sammenhæng med, at der har udviklet sig den praksis, at der efter arkivernes anvisninger løbende kasseres ude i statskontorerne, altså før arkivalierne når ind til arkiverne.

Det skønnes, at der på den måde kasseres 70–80% af alle arkivalier. Af den grund er det ikke mere meningsfyldt at opgøre kassationsmængden i arkiverne.

STATISTIKKEN TÆLLER således ikke de virkelige kassationer. Den tæller heller ikke, at mere end halvdelen af Rigsarkivets personale i virkeligheden ikke er knyttet til læsesalens eller publikums betjening. Hele den praktiske vejledning i kontorordning og arkivdannelse ude hos admini-

strationen er gået uden om statistikken. Man kan måske sige, at dette administrative arbejde ikke hører hjemme i en kulturstatistik; men i denne statistik har man alligevel optaget arkivernes budgetter og personale som helhed.

Statistikken medtager heller ikke arkivernes forskningsarbejde og almene kulturarbejde (eller folkeoplysning om man vil). Det skal indrømmes, at det er svært at måle. Noget vil der kunne antydes ved at sige, at måske 40% af arkivernes budgetter går til at producere forskning og historisk oplysningsarbejde.

DER ER knyttet mange problemer til det at måle den producerede mængde, der gemmer sig bag disse 40%. Det er problemer af samme karakter, man har arbejdet med de sidste 10–20 år for at nå frem til en måling af enkeltpersoners og videnskabelige institutters produktivitet. Der er opstillet forskellige modeller, og uden tvivl bør man i de kommende år prøve at arbejde hen mod at skabe nogle måleenheder inden for kulturstatistikken.

Rent konkret og uden at opstille tidsrækker kan der dog anføres nogle tal om arkivernes produktivitet. Tidsrækker er der ikke materiale til endnu; men de fritstående, absolutte tal giver dog et indtryk af den virksomhed, der ikke er blevet plads til i Dansk kulturstatistik. Her er de:

1980–86: 7 doktordisputatser
1 licentiatgrad

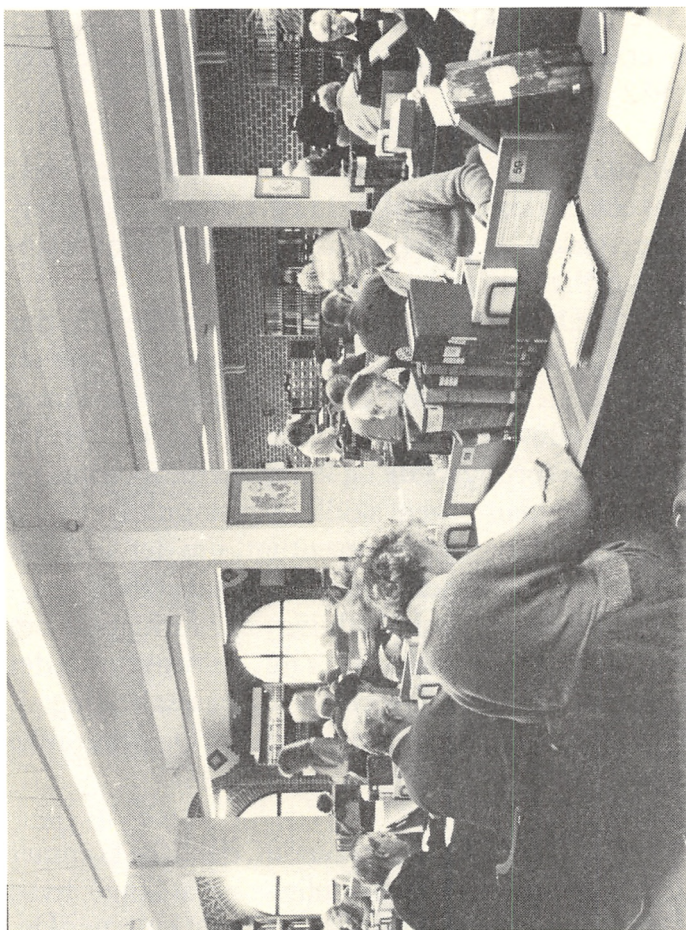
Alle yngre arkivarer skal årligt aflevere rapport over deres forskningsarbejde. For et enkelt år (her 1982) var det

53 bøger og afhandlinger.

Næsten alle holder foredrag, typisk 1–5 om året; enkelte er dog oppe på 9, 11 og 13 foredrag. Ydermere virker de på 64 tillidsposter inden for historisk-faglige organisationer.

Skal Dansk kultur-statistik på det lille felt, der hedder arkiverne, afspejle hele indsatsen, må alt dette med. Det er rigtigt nok, at dette ville kræve en omkalfatring af tabelværket, og at det vil kræve en forudgående og kompliceret filosofering over, hvordan sagen skulle gribes an. Det ville imidlertid have været væsentligt, om der – når alt dette ikke uden videre kan bringes på tabelform – da havde været en indledning, der forklarede om det, der mangler. Som det er nu, får benytteren det indtryk, at arkivafleveringer og læsesalsbesøg siger det, der kan siges om arkiverne. Og det er ikke nok.

TILBAGE BLIVER også andet, der ikke kommer med, og som vil være uendelig svært at fange: hvad får læsesalsgæsterne ud af at besøge arkiverne? De, der kommer, kommer ikke blot for at læse i arkivalierne. Hovedparten kommer for at nå resultater, for at skabe grundlaget for historiske afhandlinger og bøger. En meget stor del kommer også for at studere deres slægts historie, for at fange forfædre-

Fra læsesalen på Landsarkivet for Nørrejylland en onsdag i november 1987. Den dag kom der 84 besøgende, som brugte 340 kirkebøger og 227 andre arkivalier. Om aftenen var der specielt åbent for LOF fra Års, her kom der 54 personer, som brugte 336 bind og pakker. I Viborg og Odense samt i Rigsarkivet må besøgende ofte afvises på grund af pladsmangel, selv om de har rejst langt for at komme på arkivet. (Foto Ejvind Rasmussen).

nes livsdata og for at søge viden om deres liv gennem ejendoms papirer og skifter. Og så er der de talrige advokater og landinspektører, der skal skaffe sig konkret viden og dokumentation til deres sagsbehandling. Ydermere er der mange, der skal dokumentere deres eget liv (koncentrationslejrhold og arbejdsskader til erstatningsager; attester til navneforandringer; eksamensbeviser m. m.); men dermed er vi atter passeret ind i de områder, der nok mere er administration end kulturliv, og dog alligevel står under kulturbudgetterne.

DE AKTIVITETER og data, der er med i Dansk kulturstatistik, og det, der ikke er med, afspejler arkivernes hjemløshed, når det gælder bevillinger og ressort. Arkivernes område er på en og samme tid:

læsesalsbetjening – administration – forskning – folkeoplysning – informationsorgan for liberale erhverv og for borgere i det daglige liv.

Alle disse funktioner giver et indtryk af det store og spredte arbejdsfelt. De er også beskrevet her for at fortælle om en hjemløshed, der gør, at ingen overordnede myndigheder eller bevilgende organer føler sig økonomisk fuldt ud forpligtet over for arkiverne. Hverken Kultur-, Justits-, Undervisnings-, Forsvars- eller Kirkeministerierne for blot at nævne de vigtigste af de områder, arkiverne arbejder for. Det hjælper, at Kulturministeriet føler

sig forpligtet over for det forhold, at det er en fortsætter af det gamle, meget vidtfaavnende Kultusministerium (universitet, skoler, kirker, arkiver, museer, fri videnskab, kunst, biblioteker m.m.).

Et grundlæggende problem er også, at Dansk kultur-statistik har ladet sig styre af sagfordelingen mellem ministeriene. Derfor er fx. folkeuniversitetsforeningerne ikke med, heller ikke folkehøjskolerne, men derimod aftenhøjskolerne (er de med i de økonomiske tabeller?). Det skal indrømmes, at det hele er svært. Det er nok et fremskridt, at arkiverne ikke mere er placeret sammen med udgifter til kirkerestaurering, som det var i en ældre statistik (hvor er i øvrigt kirkerestaurering i dag?). Trods alle reservationer bliver tilbage: arkiverne er ikke dækkende beskrevet i Dansk kulturstatistik. Måske hører vi heller ikke hjemme der; men det siger statistikkerne heller ikke noget om.

P.S. – et langt p.s. – som historikere føler vi os i arkiverne meget solidariske med den del af det frivillige kulturarbejde, som Dansk kulturstatistik heller ikke har med, i hvert fald ikke direkte. Det er de talrige historiske foreninger og lokalhistoriske arkiver, der er organiseret i 300–400 sammenslutninger landet over. Derimod er Dansk Ornithologisk Forening med, vistnok fordi den kan indpasses i en rubrik, der hedder friluftorganisationer.

P.P.S. Det hele hænger til syvende og sidst sammen med den dominerende tendens, der siger: Kultur er noget musisk noget, noget der først og fremmest er kunst i dens forskellige ytringsformer. Den tendens er forkert. For mange er det en lige så stor kulturel oplevelse at læse om personers historie, om samfundsforholdenes skiften og hjemegnens udvikling. For disse mennesker giver dette en dyb åndelig glæde, der er på højde med glæden ved at høre en velgennemført symfoni.

Arkiver
og
tilgængelighed

»Mølædt« arkivlov?

I POLITIKEN 19. juli 1982 kom en kronik med titlen »Væk med Estrups mølædte arkivlov«, der skulle handle om behovet for en ny arkivlov. I stedet er den blevet et angreb på den siddende rigsarkivar – det er mig – for enevældigt at forhindre, at borgerne får adgang til dele af Rigsarkivets papirer. Kronikken er mere end det. Den er en sådan gang historieforvanskning, at man kunne ønske sig, at der var mulighed for, at rigsarkivaren ud af enevældig magt kunne hindre ukvalificerede borgere i at beskæftige sig med historieskrivning! Nu må man blot til gengæld konstatere, at der stadig er journalister, der uden at spørge sig for, enevældigt skriver uden hold i virkeligheden.

Tag nu udgangspunktet. Kronikken starter bombastisk – og for at sætte sagen i relief – med at erklære, at den nugældende arkivlov er Estrups lov, og at Estrup var diktator. Det sidste kan man godt sige, og jeg har selv gjort det. Derimod er det galt at kalde den for Estrups lov, selv om den blev vedtaget, mens han var regeringschef.

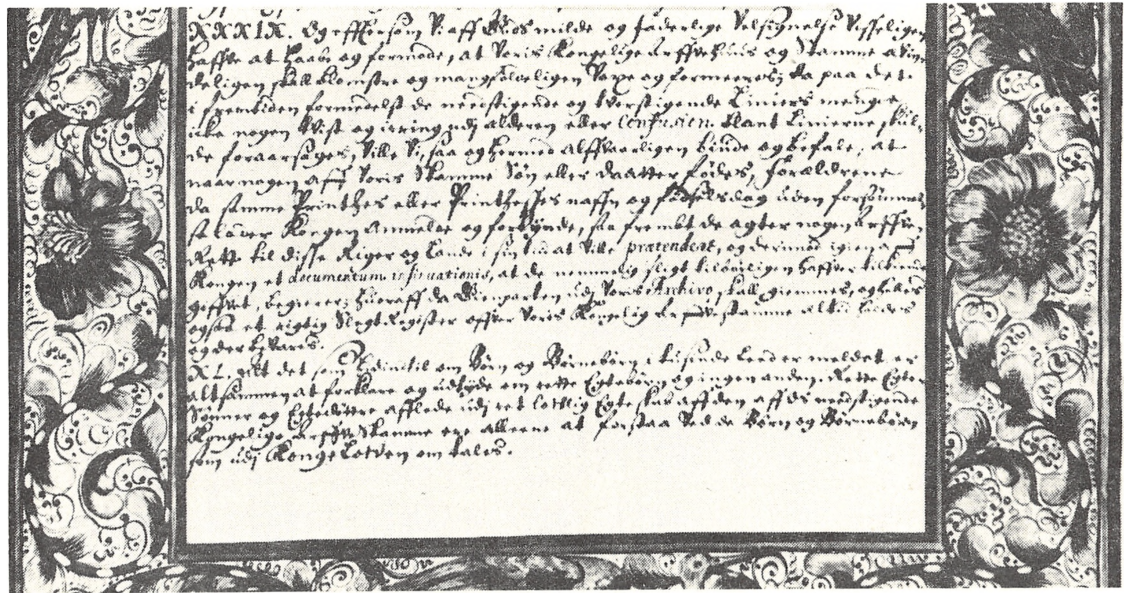
Loven var en konsekvens af langvarige reformplaner sat i gang af de nationalliberale. Den blev formuleret af rigsarkivar A. D. Jørgensen i snævert samarbejde med venstreoppositionen. Da den kom frem i Folketinget, var det den radikale kø-

benhavnske intelligens (Edvard Brandes, V. Pingel) og højskolevenstre (bl. a. F. F. Falkenstjerne), der mest energisk gik ind for loven. Forfatteren har således ikke på det punkt sat sig ind i, hvad det drejer sig om, men derimod har han drejet sandheden for effektens skyld.

NU VAR det jo kronikken, dette skulle dreje sig om. Men der er alligevel grunde til at opholde sig ved arkivloven af 1889. Den ene grund er, at det vil give baggrund for hele (den falske) problematik. Den anden er, at jeg gerne vil have så meget frem om Rigsarkivet som muligt.

Arkivloven af 1889 indeholder kun fem paragraffer. Paragraf 2 fastsætter, at rigsarkivaren lønnes som departementschef, dette sidste har man desværre foretrukket at glemme, og paragraffen er derfor ikke aktuel i den foreliggende situation. De øvrige paragraffer fastsætter, at der skal oprettes et rigsarkiv bestående af hovedarkivet (det er det, der i daglig tale kaldes Rigsarkivet) og provinsarkiver, som i dag hedder landsarkiver.

Om disse institutioners virksomhed siges der meget lidt. Det væsentlige er, at Rigsarkivet skal modtage arkivalier fra statens centrale administration, og landsarkiverne skal modtage arkivalier fra den lokale administration. Det lå endvidere i lovens forudsætninger, at arkiverne også kunne modtage private papirer fra fremstående personer, navnlig politikere. Endelig skulle arkiverne drive

Udsnit af Kongeloven af 1665. Den var Danmarks grundlov indtil den frie forfatning af 1849. Enkelte af Kongelovens bestemmelser gælder endnu. Her er det artikel 39, der bestemmer, at en meddelelse om en prins eller prinsesses fødsel straks skriftligt skal sendes til Rigsarkivet og meddelelsen opbevares der. (Foto Tage Ludvigsen).

1889.

121

8te April.

Lov

Nr. 4
80t
Bætt

om
Oprettelse af et Rigsarkiv og om Lønninger for de derved ansatte
Embeds- og Bestillingsmænd.*)

Vi Christian den Niende, af Guds Naade Konge til Danmark,
de Venders og Gothers, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken,
Lauenborg og Oldenburg,

Ujære vittærligt: Rigsdagen har vedtaget og Vi ved Bort Samtykke stadfæstet følgende Lov:

§ 1.

Der oprettes et Rigsarkiv omfattende et Hovedarkiv i Kjøbenhavn og tre Provindsarkiver.

Hovedarkivet dannes af det nuværende Kgl. Geheimearkiv og Kongerigets Arkiv samt alle andre af Centraladministrationen fremgaaende Arkiver saa langt frem i Tiden, som det maatte blive vedtaget for de enkelte Rinslister. Provindsarkiverne dannes ved Afleveringer fra vedkommende Embedsarkiver, ligesom kommunale og Godsarkiver kunne optages i dem. Det Exemplar af de i Provindsen udkommende Dagblade og Ugeblade, som hidtil er blevet opbevaret paa Universitetsbibliotheket, opbevares for Fremtiden i Provindsarkivet, hvortil ogsaa Universitetsbibliothekets Samling af Provindsens Dag- og Ugeblade afgives, dog at der med Hovedstadens Dag- og Ugeblade vil være at forholde som hidtil.

Af Provindsarkiverne oprettes et i eller ved Kjøbenhavn for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm, et i Odense for Fyn og et i Viborg for Jylland.

§ 2.

I Spidsen for Rigsarkivet ansættes en Rigsarkivar, i Hovedarkivet 2 Arkivarer og 4 Arkivsekretærer, ved hvert af de 3 Provindsarkiver en Provindsarkivar.

Rigsarkivaren lønnes med 4,800 Kr., stigende hvert 5te Aar med 400 Kr., dog kan Lønnen ikke overstige 6,000 Kr. Hver af de 2 Arkivarer lønnes med 3,200 Kr., stigende hvert 5te Aar med 400 Kr., dog kan Lønnen ikke overstige 4,400 Kr. Hver af de 4 Arkivsekretærer lønnes med 2,000 Kr., stigende hvert 5te Aar med 300 Kr., dog kan Lønnen ikke overstige 2,900 Kr. Hver af de 3 Provindsarkivarer lønnes som en Arkivsekretær, men faar desuden fri Bolig ved Arkivet.

Arbejdsløzene for de nuværende Embedsmænd ved Geheimearkivet og Kongerigets Arkiv beregnes, forlaavidt de gaa over i de tilsvarende nye Stillinger i Rigsarkivet, efter de Paagældendes Anciennitet i deres nuværende Stilling.

Forlaavidt nogen Embedsmand efter nærværende Lov vil faae en Lønning, der er lavere end den Lønning, mediberegnet Dyrtidsstillæg, Vedkommende for Tiden oppebærer, vil Forstjellen være at udbetale ham som personligt Tillæg.

*) Udfærdiget gjenennem Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvesen: Se Rigsdagsstribenden for 1888—89: Folket. Tid. Sp. 39—42, 355—82, 4739—73, 5505—83; Landt. Tid. Sp. 1191—1207, 1294, 1361; Tid. A. Sp. 1813—28; Tid. B. Sp. 811—26; Tid. C. Sp. 621—24, 705—6.

6te April.

122

1889.

42.

119.

§ 3.

Til Raadigbed for Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet stilles en jamlet Sum af 16,000 Kr. for dermed at lønne den fornødne Medhjælp ved Besørgelsen af Forretningerne ved Hovedarkivet. Medhjælpssummen for Provindearkiverne fastsættes ved de aarlige Finantslove, efterhaanden som Arkiverne oprettes.

§ 4.

For gifte Bestillingsmænd, der lønnes af de i foregaaende Paragraf omhandlede Medhjælpssummer, affortes 5 pCt. i deres Lønninger for at anvendes til Enkeforsørgelse. Hel eller delvis fritagelse for denne Afkortning kan imidlertid finde Sted, forsaavidt det for Finansministeriet godtgøres, at der paa anden betryggende Maade er sikret Enken for Livetid en aarlig Indtægt. Anvendes det affortede Beløb til at sikkre Enken Overlevelsesrente i vedkommende af Staten garanterede Livsforsikringsanstalt, skal Lønningen af saadan Overlevelsesrente finde Sted under samme Bilkkaar, som ifølge Loven af 5te Januar 1851 gjælte med Hensyn til de af Embedsmænd for deres Enker tegnede Overlevelsesrenter.

Af Statskassen godskrives Bestillingsmanden, dog ikke for hans sydlte 25de Aar, et til 5 pCt. af hans Lønning svarende Beløb, der med Rente og Rentes Rente til 4 pCt. aarlig anvendes til Forsørgelse for vedkommende Bestillingsmand selv. Det jaalebes opsparede Beløb bliver imidlertid indbraget til Fordel for Statskassen, naar Bestillingsmanden opnaar pensionberettiget Ansættelse, naar han afstediges af en ham tilregnelig Aarsag eller frivillig træder ud af Statstjenesten, samt naar han dør; dog kan der i sidste Tilfælde, forsaavidt han maatte efterlade sig umyndige Børn, deraf tilstaaes disse Understøttelse til deres sydlte 18de Aar.

Indtil anderledes ved Lov bestemmes, fastsættes de nærmere Regler med Hensyn til Gjennemførelsen af de ovenstaaende Bestemmelser angaaende det i Lønningen affortede og det af Statskassen tilfaldte Beløb af Finantsministeren.

§ 5.

Denne Lov træder for Hovedarkivets Vedkommende i Kraft den 1ste April 1889 og for Provindearkivernes Vedkommende, efterhaanden som Midlene til Opførelse af de enkelte Arkivbygninger bevilges paa Finantslovene.

Þvorfter alle Vedkommende sig have at rette.

Givt paa Amalienborg, den 30te Marts 1889.

Under Vur Kongelikk Raad og Segl.

Christian R.

(L. S.)

J. F. Scavenius.

Nr. 42. 200 og 30. Møtes om Oprøttelse af et Mølædt m. m.

Den nugældende arkivlov er fra 1889. Underskriverne var kong Christian den Niende og kultusminister Jacob Scavenius.

historisk forskning og virke til dens fremme. Dette er stort set arkivernes virkefelt i dag. Der er dog kommet til, at de også bistår administrationen på en række områder inden for kontorrationalisering.

ARKIVERNE SKULLE og skal naturligvis ikke modtage arkivalierne blot for at gemme dem. Kernen i det hele er, at borgerne skal have adgang til at benytte dem. Det får de også uden videre, derfor er der hvert år 64.000, som kommer på læsesalene. Der er flere, der gerne ville ind; men de må afvises, fordi alle læsesale jævnlgt er optaget. De, der kommer, repræsenterer et bredt udsnit af befolkningen. Det er historie-amatører, der forsker deres slægts eller egns historie, det er professionelle historikere, jurister, medicinere (arvelighedsforskere), arkitekter (de ældre bygningstegninger) og mange andre. Dertil kommer advokater og landinspektører, der skal have fastslået ejendomsforhold omkring jordejendom.

DER GIVES som sagt fri adgang til arkivalierne; men der er sager, hvor der kræves en særlig tilladelse, inden der gives adgang, hvis den gives. Der er såmænd endog sager, hvortil der aldrig må gives adgang! Generelt kan det siges, at alle sager, der er mere end 50 år gamle, er frit tilgængelige. Er de mellem 25 og 50 år gamle, kan rigsarkivaren dispensere, er de yngre end 25 år, skal dispensationen gives af det ministerium, der har afleveret arkivalierne.

Alt dette er hovedreglerne; men de indskrænkes på en række områder. Nogle sager skal være 100 år gamle, inden der gives adgang, for andres vedkommende er grænsen 80 år. Og her kommer det interessante. I sådanne sager har rigsarkivaren ikke dispensationsret. Det er alene de pågældende ministerier, der giver adgang. Det drejer sig mest om sager fra Justitsministeriet, Udenrigsministeriet og Forsvarsministeriet.

Hvorfor nu disse restriktioner, som også kendes i andre lande? Svaret er, at det kan gælde statens sikkerhed og forholdet til fremmede magter. Det er måske et vidnesbyrd om det danske folks sunde tankegang, når det kun er sket et par gange i min embedstid, at nogen har ønsket adgang til sådanne arkivalier. De blev i øvrigt ganske enkelt afvist.

Det helt centrale i restriktionerne er imidlertid hensynet til privatlivets fred, altså en sikring af den personlige integritet. Det er afgørende både for Rigsarkivet og den centrale administration, at der ikke kommer noget ud om nogen nulevende eller nyligt afdød person, som med rette bør være skjult for andre. Tænk blot på, hvor nærtagende mange er, når det gælder noger så ligegyldigt som personnummeret. Et helt frisk eksempel på følsomheden er følgende: på en skole havde man fået den gode idé at lade eleverne lære skolehistorie gennem læsning af skolens arkivalier. Sandelig om ikke en vågen elev finder ud af, at hans far adskillige gange havde forsømt uden lovlig grund. Stor

ståhej, der i måneder har optaget alvorligt tænkende, højere tjenestemænd.

Vi i arkiverne ser naturligt og ligefremt på det med hensynet til privatlivets fred. Det er helt afgørende for os, at ingen må blive bedrøvede, fordi der er sluppet noget ud fra arkiverne om dem selv eller deres nærmeste. Vi er derimod forbløffet, når vi i samtaler og skriverier mødes med kritik for at være for restriktive, fordi denne kritik næsten altid kommer fra kredse, der i andre situationer lidenskabsfuldt forsvarede beskyttelsen af privatlivet.

Når det gælder denne beskyttelse, er situationen ikke så enkel, som det kan synes. Et eksempel vil vise det: En forfatter ønskede adgang til nogle arkivalier vedrørende en retssag mod en jysk håndværksmester. Håndværksmesteren havde selv samtykket i, at sagerne blev tilgængelige. Der var blot det helt specielle i sagen, at den også indeholdt oplysninger om andre end håndværksmesteren. Oplysninger, som ikke alene ville kunne belaste de andre, men som det også ville have smertet vor håndværksmester at blive bekendt med.

Nu er jeg gået så langt i en konkret sag, som vi overhovedet kan tillade os. Vanskeligheden for arkiverne og administrationen er nemlig, at man i de fleste tilfælde ikke kan begrunde et afslag uden at komme ind netop på de oplysninger, der begrunder afslaget.

Der blev i kronikken fremført nogle klagepunkter. Et var, at der ud af nogle privatpapirer, der var afleveret til Rigsarkivet, var udtaget nogle embedspapirer, som derefter blev behandlet som statens arkivalier. Her var svaret:

DET ER ganske enkelt sådan, at staten til enhver tid kan kræve udleveret arkivalier, der er kommet på afveje, hvor de end måtte befinde sig, og derefter falder de ind under reglerne for tilgængelighed. Den samme ret har enhver borger over sine ejendele. Taber en person sit armbåndsur eller får det frastjålet, og han derefter ser en anden person med uret, ja, så kan også han kræve det udleveret uden vederlag, eventuelt med rettens bistand, også selv om bæreren af uret har købt og betalt det i god tro.

Her drejer det sig om Danske Lov 5-7-4, 5-8-12 og 6-17-5 og et cirkulære fra Justitsministeriet af 15. januar 1885. I øvrigt ville enhver som helst have den samme ret til udlevering, hvis Rigsarkivet var i besiddelse af et brev til vedkommendes far, som han enten havde tabt eller var frastjålet. Der er slet ikke noget mystisk i alt dette, og danske domstole dømmer adskillige gange året rundt efter disse bestemmelser.

VIDERE FREM hedder det, at det »er rigsarkivaren, der alene bestemmer, hvem der kan låne og hvem der kan forske i arkiverne«. Det er – sagt jævnt og ligefremt – en grov forenkling. I afgørelsen af en begæring om adgang til de båndlagte arkiver deltager 5–6 personer. Det er rigsarkivaren og

en eller to ansatte i arkiverne samt to-tre ansatte i ministerierne, og det er en kontorchef eller departementschef i ministeriet (i visse tilfælde ministeren selv), der har den endelige afgørelse. Så enkelt, men også så kompliceret er det. En undtagelse er private arkiver. Her har i reglen familien myndigheden til at give adgang. Falder den fra, skal arkivet være utilgængeligt i 80 år, medmindre rigsarkivaren giver tilladelse. Var bestemmelserne ikke så restriktive, ville næppe nogen aflevere deres mest private papirer til Rigsarkivet. Og det er der heldigvis mange, der gør. I øvrigt kan jeg oplyse, at over en 2-årig periode er der 168, der har søgt adgang. Heraf har jeg givet afslag til 10 personer og 1 kommune. Der skal yderligere trækkes 4 fra, fordi de ønskede adgang til Fødselsstiftelsens protokoller eller nye folketællinger. I disse sager er jeg afskåret fra at give adgang. Tilbage er der 7 (heraf 4 udlændinge), der er blevet afvist, altså i alt 3 danske statsborgere på to år. Ministerierne har afvist 11.

Fablen om Rigsarkivets kontrol

SÅ VAR DEN der igen. Nu hed det i manchetten på Informations forside den 17. juli: »Siden Vagn Dybdahl er blevet rigsarkivar, er kontrollen med de følsomme danske arkiver fra den spanske borgerkrig blevet strammere«. Ganske frejdigt bringes en sådan usandhed til torvs.

Der kom mere af samme skuffe inde i bladet; det skete i form af et interview med en litteraturhistoriker. Lad os straks tage fat på det om de Spaniensfrivillige. Udgangspunktet er, at det skulle være blevet sværere af få adgang til disse arkivalier, efter at jeg er blevet rigsarkivar (det var i 1979). Det er ikke rigtigt. Det kan forklares på følgende måde:

1. De eftersøgte arkivalier (en liste eller et kartotek over de frivillige) eksisterer næppe længere.
2. Alene af den grund kan adgangen ikke være blevet vanskeligere.

DET HÆNGER sådan sammen: Vi er et par gange blevet spurgt om listen over de frivillige. Vi har søgt energisk efter den, og 7–8 af de arkivarer, der arbejder med periodens arkivalier, har været samlet for i fællesskab at finde frem til listerne, men alt forgæves. Vi har også haft kontakt med Justitsministeriet og Udenrigsministeriet (det kunne jo tænkes, at man endnu ikke havde afleve-

ret disse arkivalier til Rigsarkivet). Det viser sig imidlertid, at disse ministerier heller ikke har listerne, men kun nogle spredte oplysninger om enkelte deltagere. Alt tyder altså på, at de ikke eksisterer, og i hvert fald ikke i Rigsarkivet.

Konklusionen er derfor, at adgangsbetingelserne ikke er blevet skærpet. Vi har nogle tilfældige, løsrevne navne og 10–20 navne på faldne eller savnede i Spanien, og om disse ved vi end ikke, hvilken side af parterne, de kæmpede for. Det er ikke os, der har bestemt, at der ikke skal gives adgang til disse navne, men Udenrigsministeriet og Justitsministeriet.

I øvrigt er der ikke tale om en ny praksis; allerede i 1952 fik Leo Kari, da han skrev om borgerkrigen, afslag på en tilsvarende ansøgning. Det er svært at se en objektiv grund til angrebene på mig.

DET HELE bliver imidlertid endnu værre. Der tages nemlig et par andre sager op, hvor oplysningerne er lige så urigtige eller i bedste fald fordrejet.

Det gælder f.eks., når der tales om, at rigsarkivaren udøver censur. Det er rigtigt, at i nogle tilfælde forlanger Justitsministeriet eller andre ministerier, at jeg skal se et manuskript igennem, inden det trykkes. Dette sker udelukkende med den begrundelse, at man skal sikre sig, at der ikke meddeles oplysninger, der kan krænke privatlivet, eller at betingelser om anonymisering af navne er overholdt. Gives der adgang til ellers utilgængelige

arkivalier, vil der nemlig ofte være oplysninger, som måske blot er kommet med af ellers uvedkommende grunde. Der er ikke tale om censur, og jeg blander mig ikke i de tolkninger og synspunkter, der er i manuskriptet, og Justitsministeriet ønsker heller ikke, at jeg skal gøre det. Vistnok kun en enkelt gang har jeg haft bemærkninger; det drejede sig om nogle dødssituationer, der gik vel tæt på nulevendes følelser. Naturligvis sker denne »censur« i alle tilfælde også i sager, der ikke smager af politik. Det er en praksis, der er udviklet for at tillempe offentlighedslovens principper også på ældre arkivmateriale på en smidig måde. For en strengt bogstavelig fortolkning af bestemmelserne om beskyttelse af privatlivets fred ville ofte tvinge til at nægte adgang til arkivalier, som forskerne har en klar og berettiget interesse i at se. Det er i øvrigt en praksis, der følges i en række europæiske lande, selv Holland, der ellers – eller måske derfor – har yderst liberale tilgængelighedsregler.

En anden af fordrejningerne er bemærkningerne om, at der er forskel på folk. At vi sorterer, hvem vi vil give adgang til arkivalierne. Her savner jeg ganske dokumentation. Alle, der har et rimeligt forsknings- eller alment oplysningsmæssigt formål, har lige adgang. Der henvises til Carl Madsen som kilde. Den historie, der sigtes til, ligger før min tid, og det, Carl Madsen sigtede til, var en formodet fortrinsstilling for medlemmer af Udgi-verselskabet for Danmarks nyere historie. Den

historie gentages trofast. Om den er at sige, at selskabet langsomt er døet ud og ikke har fungeret vistnok siden 1980, og at der alene af den grund ikke i min tid er givet nogen fortrinsstilling til nogen. I øvrigt var allerede min forgænger imod, at nogen fik en fortrinsstilling, der dog også kun indebar, at ministerier burde være særlig imødekommende over for anmodninger fra det nu altså ikke mere eksisterende udgiverselskab.

SLUTTELIG SIGES det, at landsarkivarerne nu skal forelægge adgangstilladelser for rigsarkivaren. Det er rigtigt – den eneste rigtige af de mange udtalelser – og med den hænger det sådan sammen, at hensigten er at gennemføre en ensartet praksis, bl.a. fordi landsarkiverne, der er en del af Rigsarkivet, har så yderst få tilgængelighedssager, at de ikke kan have den fornødne viden om tilgængelighedspraksis i ministerierne. Og det er ministeren, ikke Rigsarkivet, der bestemmer.

I det hele taget må man være klar over, at det i sidste instans er Folketinget og ikke Rigsarkivet eller rigsarkivaren, der bestemmer. Dette viste sig også, da Folketinget i 1985 fastsatte, at anmeldelser (underskriftsbladene fra vælgerne) af nye partier skulle kasseres. Rigsarkivet havde foreslået, at de skulle gemmes og være utilgængelige i 80–100 år.

Et enigt Folketing havde imidlertid den modsatte opfattelse. Efter dette er der udstukket en

En særlig gruppe arkivalier er utilgængelige af helt specielle grunde. Her er det arkivalier fra de vestindiske lokalarkiver. Materialet er utilgængeligt, fordi det er ved at smuldre hen på grund af opholdet i tropeklimaet med stor luftfugtighed og høj temperatur. Skaden er altså sket, inden arkivalierne kom til Rigsarkivet. Materialet er omfattende, og en eventuel konservering vil være så kostbar, at den ikke er inden for de nærmeste års muligheder. (Foto Tage Ludvigsen).

linie; derfor kasserede vi også anmeldelserne af Folkebevægelsen mod EF, selv om Folketinget ikke havde lovgivet om dette. Den erklærede holdning indebærer også, at f.eks. listerne over Spaniensfrivillige – hvis de altså fandtes – i det mindste ikke måtte være tilgængelige foreløbig, hvis Rigsarkivet skulle følge tanken bag den nye lov. Det er jo nemlig en langt mere eklatant måde at vise sin politiske opfattelse på, det at sætte sit liv ind på en sag, end det er at skrive sit navn på et underskriftsblad. Men alle (navnlig yderste højre og yderste venstre) mente, at partianmeldelserne var for følsomme. Vi i Rigsarkivet savnede støtte, da vi ønskede partianmeldelserne bevaret!

KONKLUSIONEN ER, at bevarelse og tilgængelighed er man kun tilhænger af, så langt man selv er interesseret i benyttelsen af det pågældende materiale. Det samme er i øvrigt tilfældet i USA, som prises for fri tilgængelighed. Her dirigeres arkivpolitikken i høj grad af den øjeblikkelige politiske interesse, mens vi i Danmark stort set giver adgang til alt. Vor mere reserverede holdning på enkelte områder skyldes, at det danske syn på personlighedens beskyttelse er et andet end i USA. Det ser man også af, at f.eks. skilsmisssager ikke omtales offentligt modsat forholdene i England og USA. Selv om jeg var med i den gruppe, der i sin tid fik gennemført større tilgængelighed, var det dog hele tiden klart for os, at individet burde beskyttes

frem for det forhold, at den historiske sandhed straks bliver kendt.

Det må alt i alt forundre, at der er en besynderlig mangel på konsekvens i den kritik, der rettes mod arkiverne. På den ene side protesterer man mod, at følsomme personoplysninger bliver bevaret til gavn for næste generations samfundshistoriske forskning. På den anden side hævder man, at Justitsministeriet og rigsarkivaren hindrer forskningen og udøver censur, når de undertiden nærer betænkelighed ved at give ubegrænset adgang til følsomme personoplysninger, der er 40–50 år gamle, og derfor berører endnu levende mennesker. Det er ofte de samme kredse, der fremfører begge former for kritik. Jeg har svært ved at se logikken.

Chartequet, der mangler eller Jane Horney i Rigsarkivet

Baggrund: I efteråret 1985 nåede debatten om Jane Horneys skæbne sin foreløbige kulmination. Anledningen var, at fjernsynet sendte en halv-dokumentarisk serie om den unge svenske piges liv under 2. verdenskrig.

Jane Horney blev efter ordre fra modstandsbevægelsens ledelse dræbt på Øresund i januar 1945. Grunden var, at man vurderede, at hun var en sikkerhedsrisiko. Hun havde levet et kompliceret liv både i nazistiske, tyske kredse, såvel i Danmark som i Tyskland, og med kontakter til medlemmer af den danske modstandsbevægelse samt andre magters diplomater i Stockholm.

Nedenstående blev skrevet som en reaktion mod fjernsyns-seriens glorificering af Jane Horneys tidlige ungdomstid, men også for at imødegå kritikken mod Rigsarkivet for at skjule Jane Horney-sagen.

Rigsarkivet har formentlig ikke Jane Horney-sager fra krigsårene. Søgemulighederne er dog ikke så finmaskede, at de helt kan udelukkes. Nedenstående viser imidlertid, hvad man kan få ud af en systematisk søgning i arkivalier, der formentlig uden særlig komplicerede formaliteter ville være stillet til rådighed.

TV-FILMEN om Jane Horney begynder med, at den friske unge pige besøger sin moster og onkel i Danmark. Scenen er en stille villavej med lys, sol og forårsgrønne haver.

Virkeligheden er en anden. Mosteren – af effektgrunde i filmen gift med en politimand – var i virkeligheden en ugift dame – boede ude på Østerbro i Præstøgade. Hun havde en beskeden to-værs. lejlighed i en 6-etagers karré fra tiden omkring år-

hundredskiftet, og Jane havde ofte under sin opvækst været på ferie der. Hun var i øvrigt ikke ukendt med København og omegn. På Rigsarkivet ved vi tilmed noget mere om Jane Horney og København, før filmen starter. Men først lidt om, hvordan vi ved det. Jane Horney er nemlig et godt eksempel på, hvordan arkivstudier kræver sine særlige forudsætninger.

OFTEN HAR Rigsarkivet i årenes løb fået anmodninger om at låne chartequet om Jane Horney. Hver gang har vi med god samvittighed kunnet svare, at det ikke eksisterer. Dette har naturligvis yderligere skærpet anmoderens appetit: vi har altså bragt det af vejen! Eller også er vi blevet mistænkt for at lyve. Andre har derefter – men det er en anden historie – bedt om at låne retsprotokollen fra forhøret over Jane Horney med referater samt anklageskrift og forsvarerens indlæg. Nok var modstandsbevægelsen velorganiseret; men retsprotokoller blev dog ikke anlagt.

Tilbage til det manglende charteque. Det er en udbredt opfattelse, at Rigsarkivet samler alt om de enkelte borgere i et separat omslag, og at man derfor er i stand til at fremlægge notater og papirer om borgernes liv og gerninger: dåbspapirer, kopi af eksamensbeviser, rapporter vedrørende deltagelse i værtshusuorden, pas, dødsattest m.m. Det er ingenlunde tilfældet. Det hele ligger godt nok i

Rigsarkivet eller i landsarkiverne, men på vidt forskellige steder. Kopierne af eksamensbeviset ligger i Undervisningsministeriets arkiv*), dødsattester i Sundhedsstyrelsens, rapporter om værts-husuorden i politiets, paspapirene i en anden afdeling af politiets arkiv.

Når de enkelte embeder afleverer deres papirer, bliver de holdt samlet i den orden, de ligger i ved modtagelsen. Vil man studere en persons liv og færden, skal man altså benytte papirer fra vidt forskellige afdelinger af Rigsarkivet, og man skal i forvejen vide noget om den pågældende person. Gælder det oplysninger om studentereksamenskaraktererne, ja, da skal man naturligvis først vide, at den pågældende blev student, dernæst hvilket år og fra hvilken skole. Går man videre i sine studier, da skal man også kende noget til, hvordan administrationen har været opbygget. Det gælder også tilfældet med Jane Horney.

HER KAN man ikke gå til politiets arkiver i Rigsarkivet og sige: lad mig se, hvad der er bevaret om Jane Horney. Det ligger ikke samlet. Hun kunne have været afhørt som vidne i en færdselssag, hun

*) Betydningen af ordet *arkiv* varierer noget, og det kan skabe forvirring. Undervisningsministeriets arkiv kan betyde det rum, hvor man opbevarer ministeriets papirer. Det kan også blot betyde alle arkivalier, der er blevet til i Undervisningsministeriet. Det er i den betydning, ordet bruges her. Undervisningsministeriets arkiv betyder altså i Rigsarkivet, alle arkivalier, der er blevet til i Undervisningsministeriet, men nu opbevares adskilt fra andre ministeriers arkiver.

kunne have givet oplysninger i en brandsag, og de to sager ville ligge i vidt forskellige pakker og uden krydshenvisninger. Ved siden af kunne hun have søgt adgang til at studere på Kunstakademiet – det ville ligge i Akademiets arkiv. Alt må stykkes sammen fra vidt forskellige steder.

Kender man nok til dansk administration, vil man imidlertid være bedre hjulpen. Vi ved, at der var nøje kontrol med udlændinge, og derfor er det naturligt at dykke ned i fremmedpolitiets arkiv. Og der er der bid. Hvad vidste fremmedpolitiet om Jane Horney? Sådan set ret meget.

FRA DISSE papirer tegner der sig følgende billede af den unge svenske pige: Hun blev født 8. juli 1918 i Stockholm. Forældrene boede der, moderen var dansk født, faderen, der var civilingeniør, var svensk. Hun gik i skole i Stockholm, til hun blev 15 år, men tog ingen højere eksamen, og et forsøg på at tage realeksamen ved en skole nede i Skåne var tilsyneladende ikke nogen succes. I det hele taget har hun åbenbart haft svært ved at falde til ro. I 1935 boede hun et halvt års tid i London hos en dame af faderens bekendtskab. Derefter tog hun til Lapland, hvor hun virkede som en slags turistfører eller instruktør for ældre damer på skitur. Hun vendte hjem og forsøgte uden held at tage studentereksamen og rejste derefter i april 1937 til København.

Den nu 18-årige Jane Horney kendte som nævnt

København fra ferieophold hos mosteren. Hun fandt sig tilpas her, også fordi hun – som hun forklarede – interesserede sig for at studere livet på restauranter og andre steder, hvor der færdedes mange mennesker.

Den københavnske karriere startede i mælkeriet »Møntergaarden« i Gothersgade 49. Her var hun buffist, og hun blev i restaurationsfaget. Hen på efteråret træffer vi hende som bardame i restaurant »Shanghai« i Borgergade (musik og dans). I samme periode fortsatte hun sine studier over menneskene.

JANE HORNEY boede på Hotel du Nord i Colbjørnsensgade, men færdedes over et bredere areal. Sammen med en nordmand, der boede på Hotel Cecil i Niels Hemmingsens Gade, planlagde hun en rejse til Kina og Japan.

Hun var veninde med privatdetektiv Niels Hansen i Bredgade (han var 22 år, tidligere dømt for uterlighed og tyveri) og kom en del sammen med en svensker, der var alfons (ikke for Jane Horney), men kort efter blev udvist. Han forsøgte i øvrigt at få hende ind i kokainsmugleri.

»Man« talte også meget om, at hun var lesbisk – hun var veninde med en smørrebrødsjomfru på en af DFDS' rutedampere. Hun omgikkes også efter

Parti fra Borgergade i København fra slutningen af 1930'erne. Allerede i 1942 begyndte man saneringen af kvarteret, og siden er næsten det hele blevet saneret. (Det kongelige Bibliotek).

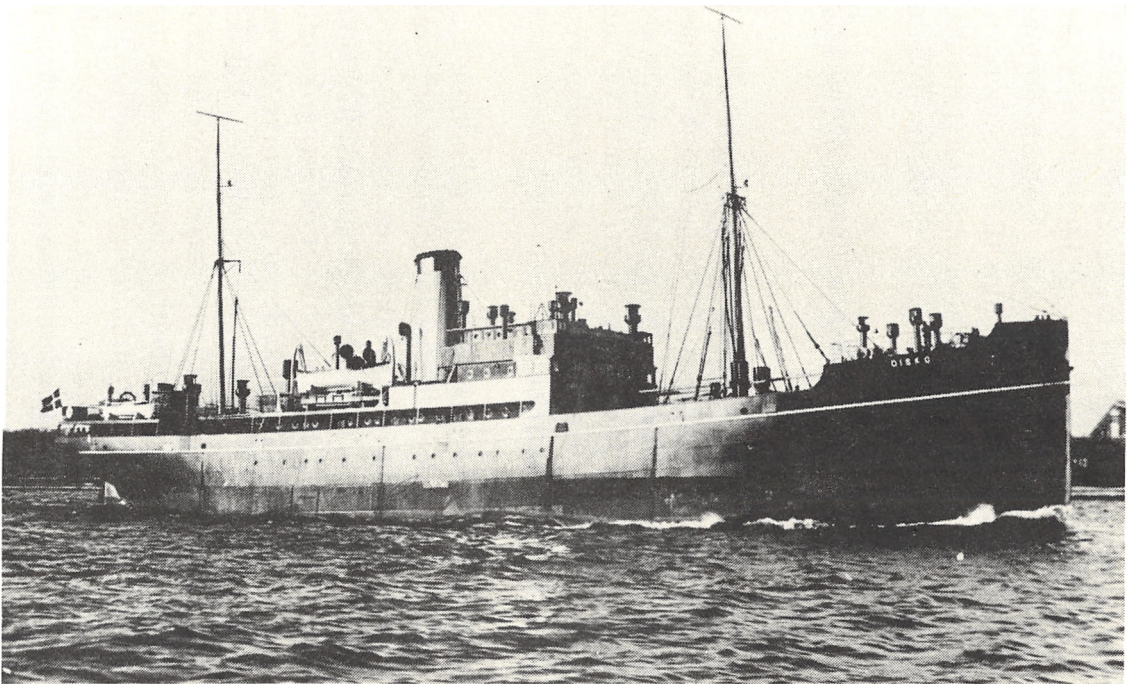
eget udsagn kunstnere og »mødte seksuelt abnorme kvinder, som hun dog afviser«. Hun vidste godt, at hun »ved sin person gør indtryk på homoseksuelle kvinder, det havde hun ofte erfaret«. Hun kom endvidere en del sammen med en gift mand, der boede på Enghavevej. Han trængte nemlig til at tale ud med en kvinde – Jane var en ung pige på 19 – da han var så ulykkeligt gift.

De faste forbindelser i land løsgjorde hun sig fra en overgang. I februar-marts 1938 var hun kahytjomfru på DFDS' båd »Diana«, og 23. marts får hun hyre på Grønlands-skibet »Disko«. Økonomisk var hun kørt helt ned. Få dage før ejede hun 7 kr. og skyldte 14 kr. på Hotel du Nord. Nu er det arkivalierne fra Grønlandsstyrelsen, det har ordet.

FORHYRINGEN PÅ »Disko« bragte Jane Horney ind i sit livs måske mest bestandige arbejdsforhold. Det varede helt frem til december, og skibet foretog i den tid fire Grønlands-rejser. De har beslaglagt hele Jane Horneys tid, og der har absolut ikke været tid til nogen slæderejse – hendes egne oplysninger i filmen er digt. I hver grønlandsk havn var man kun en til tre dage. Skibsberetningen om besøget i Ivigtut er typisk:

Ankom til Godthåb 4.-5. kl. 5 og afsejlede ad

Motorskibet »Disco« var bygget i 1927 til Grønlands Styrelse. Dets lastevne var på cirka 1400 tons, og kahytterne ombord kunne rumme hele 60 passagerer. Indtil krigen i 1940 udførte »Disco« 4 rejser årligt til Grønlands vestkyst. (Handels- og Søfartsmuseet).

Charquet, der mangler

Narsakløbet igen samme dag kl. 20.35. Ankom til Ivigtut 5.-5. kl. 10.15. Fik meddelelse om, at der ville blive arbejdet i døgndrift. Lossede 60 tons kul. 40 tons til land og 20 tons til M/S Søkongen. Indtil kl. 4.30 d. 7.-5. indladet en fuld last kryolit. Gjorde klar til afsejling og afsejlede fra Ivigtut 7.-5. kl. 5.30.

I december vendte »Disko« tilbage, og hun melder sig som afmønstret.

Efter et besøg i hjemmet og nye forhyrninger i København i sommeren 1939 rejser Jane Horney atter tilbage til Sverige. Hun ringer 3. august fra Helsingborg til fremmedpolitiet, at hun var udrejst. Forspillet var slut. Næste akt var anden verdenskrig og besættelse.

DETTE ER ikke tænkt som en vejledning i at finde rundt i de vidt spredte arkivalier om Jane Horney eller andre kahytjomfruer. Det var aldrig kommet frem på nuværende tidspunkt, hvis ikke Jane Horney allerede var blevet offentligt kendt, hvis ikke hendes liv allerede var et eventyr, der nu er blevet en del af fjernsynets virkelighed. Var det ikke sket, ville arkivalierne være forblevet utilgængelige i årevis, simpelthen fordi der ikke bør oplyses noget om det almindelige menneskes liv, før et par generationer er gået. Selv da bør alle navne være uomtalte eller til nød sløret. Derfor vil det også her være forgæves at begynde at lede efter

f.eks. privatdetektiv Niels Hansen, han kunne lige så godt være blevet kaldt Nat Pinkerton eller James Bond.

SENERE KOMMENTAR: Det er ikke helt rigtigt, at arkivalier som ovenstående almindeligvis ville være forblevet utilgængelige i lang tid endnu. Tænkte man sig, at en historiker ville skrive om svenske serveringsdamer i Danmark og deres liv i 1930'erne, da ville han formentlig uden vanskeligheder få adgang til arkivalierne, dog på betingelse af, at alle personnavne blev sløret, anonymiseret.

I ovenstående er Jane Horney ikke blevet sløret eller anonymiseret. Dette skyldes bl.a., at det fremlagte er uhyre »moderat« i forhold til, hvad der i øvrigt er oplyst om hendes privatliv, bl.a. i journalisten Henrik Ringsteds erindringer fra Berlin under 2. verdenskrig.

Karakteristisk nok var der en indsender, som i Politiken angreb artiklen for dens »indiskretioner«. Den samme indsender havde ellers flere gange skrevet artikler, der gik på, at Rigsarkivet er for restriktiv i sin adgangspraksis.

No. 42. *Rige barnet Nepoline* 1875
 født den 13. Februar 1807 under No. 181 og døbt den 14. d. 1807

Udfat den 4. Juli 1809 *J. 3 Rr*

Mødernes Navn	Haders fødsels- og døds- tider.	Grav- steds- navne.	Haders Udgift.		Tilføjelse.
			1807.	1808.	
1. 1807 <i>Selma</i>	1. 4 16 24				Uddøret fra <i>St. Jørgen</i> hvor det har været under No. 78. Udfat efter Attest fra <i>Dr. Hejberg, Leop. Kerve</i> <i>Laabje</i> til <i>Charlotte Wolt Satter, Jacobson</i> <i>Mich. Christophens Gade af Torshøj</i> <i>St. Bys under Laabje Bogen i Rost- Kilde Amt.</i> <i>Præsent født og uden Livstest. d. 17. Mæ.</i> <i>Sten- og Søn. fødsels- og døds- tider.</i> <i>1810. 30. April 1809.</i>
2. 1810 <i>Beit</i>	2. 4 22 24				
3. <i>Jan</i>	3. 4 22 24				
4. <i>Lise</i>	4. 1 22 24				
5.	5. 1 22 24				
6.	6. 1 22 24				
7.	7. 1 22 24				
8.	8. 1 22 24				
9.	9. 1 22 24				
10.	10. 1 22 24				
11.	11. 1 22 24				
12.	12. 1 22 24				
13.	13. 1 22 24				
14.	14. 1 22 24				
15.	15. 1 22 24				

Fra et af Rigsarkivets mest hemmelige og utilgængelige arkiver: en udsættelsesprotokol fra Den kongelige Fødselsstiftelse. Efter kgl. resolution af 27. februar 1939 er disse protokoller fortsat utilgængelige. Direkte slægtninge kan dog meddeles oplysninger om moderens identitet, hvis der er gået 100 år efter den pågældendes fødsel. – På billedet ses et opslag i en af de hemmelige protokoller fra 1806–14. Ofte angives som her end ikke moderens navn. Via andre protokoller kan man dog i mange tilfælde nå frem til forældrenes navne. I indførslen oplyses bl. a. til hvem den 5 måneder gamle pige Nepoline er udsat, at hun er frisk og ikke vaccineret, samt at plejemoderen hverken kan give bryst eller ejer en malkeko. – I betragtning af indholdets karakter og alder kan det i dag måske synes lidt rigeligt forsigtigt, at en interesseret arkivgæst ikke må se protokollen.

Det lokale,
det regionale
og
det centrale

Optakten

EGNENS HISTORIE, byens historie, slægtens historie har givetvis for mange været udgangspunktet for den historiske interesse. Mere end i andre lande har lokalhistorien en stor udbredelse i Danmark og er i udpræget grad »sat i system« gennem foreninger og institutioner.

Man hører aldrig om nedlagte historiske aktiviteter. Man hører på den anden side heller aldrig om en virkelig vækst, når der ses hen til stigningen i folketal og den ændrede, bredere og dybere uddannelse. Uden tvivl skyldes dette bl. a., at det organisatoriske system og virkemåden ikke har tilpasset sig det omdannede samfund. Ikke mindst om dette handler det følgende.

Det ene emne drejer sig i særlig grad om det lokalhistoriske arbejde i byerne. Selv om det er et foredrag fra 1967, så gælder det stadig, at man ikke har taget konsekvensen af, at Danmark ikke mere er et bondesamfund (tværtimod er der ligefrem – sagt lidt skarpt – en tendens til at dyrke en ideologi, der vil gøre os alle til en rodfæstet landbefolkning!). Det andet emne samler sig om, at de næsten 400 lokalhistoriske arkiver i højere grad burde opfattes som egentlige centre for indsamling af historisk materiale af enhver art for med dette som grundlag at virke som centre for det historiske arbejde – alt efter forholdene i snævrere samarbejde med museer eller biblioteker. Den klassiske model med opdeling i biblioteker, museer og arkiver er en formel opdeling, der ikke svarer til det egentlige formål: at virke for fremme af lokalhistorisk aktivitet i bred almindelighed. En konsekvens har også været, at der omvendt ikke er taget fornødent hensyn til at søge hen mod det stadig påtrængende, nemlig oprettelsen af stadsarkiver i de store byer.

DEN STÆRKE SAMLING om de lokale interesser og holdninger kan naturligvis blokere for megen egentlig forskning,

både lokalt og alment. Det kommer også klart til udtryk, når det gælder det økonomiske liv, og det er emnet for det tredje afsnit i dette tema: centrale eller regionale erhvervsarkiver.

De problemer, der drages frem der, er imidlertid ikke specielle for studiet af den økonomiske historie. To forhold må have sig for øje. Det første er, at det at studere, forske, i historie og skrive om den, det er som hovedregel en sag for fagfolk, hvis det skal være af kvalitet (om undtagelser se straks nedenfor!). Det er dermed ikke sagt, at alle faguddannede historikere er gode til forskning og til at fremstille resultaterne af deres forskning. Det andet, man også må have for øje, det er nødvendigheden af at inddrage kilder og analyser fra mange steder i lokalhistorien. Det er teknisk nødvendigt (kildematerialet er spredt mangfoldige steder), og det er nødvendigt at inddrage iagttagelser fra andre områder for derved at få perspektiv og dybde i arbejdet. Det må imidlertid også siges, at netop i lokalhistorien kan den ikke-faguddannede nå strålende resultater, det viser erfaringen. Den nye uddannelse gennem »åbne universiteter« giver tilmed muligheder, som ikke tidligere har været til stede, og livsviden og mange års arbejde kan give et tilskud, som kan udligne selv den bedste faguddannelse. Ydermere er indsamling og fremlæggelse af data en forudsætning for al lødig lokalhistorie. En lokalhistorie, som er en del af hele samfundets historie.

NÅR DET gælder lokalhistorien og alle dens ytringsformer (se også s. 113f) er der nemlig en risiko for selvtilfredshed, en egnsnationalisme, som virker indsnævrende. Det bliver endnu værre, når den forbindes med slægtsdyrkelse. Der åbnes her ved veje til intolerance, til manglende forståelse for andre, til en farlig mangel på solidaritet med andre egne og med andre grupper i befolkningen. Man synes, at ens rødder er solide vendsysselske bønder, uanset at de fleste danske i virkeligheden er et produkt af centraleuropæiske og nordskandinaviske folkeblandinger muligvis isprængt rester af vikinger og oldtidens samt middelalderens trælle. Også derfor er lokalhistorien dragende, og derfor skal vi arbejde med den og søge at gøre den bedre.

Lokalhistorie i byerne

FØRST VIL jeg gerne takke Fællesforeningen, fordi jeg har fået lov til i dag at redegøre for mit syn på det lokalhistoriske arbejde i byerne. Det er et emne, der har optaget mig meget i mange år, ja næsten lige siden jeg for første gang for en snes år siden – i slutningen af 1940'erne – begyndte at tage del i Fællesforeningens møder. Jeg glæder mig særligt over at kunne forelægge det i denne kreds, fordi så mange forskellige grene af historiens dyrkere er repræsenteret. Tillige har vi jo alle gjort forskellige erfaringer vedrørende det historiske organisationsarbejde. Af de grunde vover jeg at holde mit foredrag i en form, som man kun kan tillade sig, når man henvender sig til særlig kyndige. Jeg kommer ind på ret mange og spredte emner. Men også her er jeg så fri at forlade mig på, at det til gengæld er så kendte problemer, at vi nok kan tillade os at springe lidt i det.

Når jeg skal berette om mit syn på det lokalhistoriske arbejde i byerne, kommer det til at ske i lyset af de erfaringer, vi har indhøstet i Århus byhistoriske Udvalg. Det har sin grund deri, at dette udvalg netop er udsprunget af den situation, som kendetegner det historiske arbejde i stort set hele landet.

DEN LOKALHISTORISKE virksomhed har i den sidste menneskealder været inde i stagnation eller ligefrem tilbagegang i hvert fald når det gælder de historiske foreninger. De historiske samfund begyndte deres virksomhed omkring første verdenskrig, men de har ikke været i stand til at følge trit med befolkningsudviklingen. I bedste fald er der stagnation; men generelt er der tilbagegang. Undtagelser er Thy og Lolland-Falster – de i geografisk henseende måske mest afgrænsede områder. Bevidst har jeg her og i det følgende set bort fra Historisk Samfund for Sønderjylland, der har en ganske speciel baggrund for sin trivsel.

Den konstaterede tilbagegang skal betragtes på baggrund af, hvordan det i øvrigt er gået med den kulturelle aktivitet i denne periode. Det er naturligvis svært at måle denne aktivitet; men jeg skal dog prøve at give nogle antydninger. Den faglærte arbejders forbrug af bøger og blade er 3-doblet fra 1931 til 1955 (0,8%–2,4% af forbruget). Mere generelt kan også peges på den voldsomme udvikling, som biblioteksvæsenet har været inde i netop i de 45 år, vi her betragter. Der kan også peges på de senere års stærke stigning i antallet af kunstudstillinger, på væksten i den højere uddannelse, på den længere skoletid og på aftenskoleundervisningens opblomstring i tiden efter den anden verdenskrig.

Dette opsving er ikke gået historien forbi. Det er næppe nødvendigt at stille lange talrækker op

for at dokumentere, at historien har fået sin andel af den stigende kulturelle aktivitet. Nogle få ting vil understrege dette. Besøgstallet for de historiske museer var i 1957 2,2 mill., i 1965 3,3 mill. – altså en stigning på 50%. Fra 1950 til 1966 har der også været en stigning på næsten 50% i arkivernes besøgstal (1950: 23.776 – 1966: 33.496).

Vender vi os fra disse konkrete tal til vort almindelige indtryk, behøver jeg blot at minde om, at der i disse år har kunnet udgives en Danmarkshistorie i 14 bind, der er solgt i 80.000 eksemplarer. Dette er sket, samtidigt med at Palle Lauring har været i stand til at bringe en Danmarkshistorie på markedet i et meget stort oplag. Yderligere er det jo en kendt sag, at det ene historiske værk efter det andet bliver udsendt og udsolgt. Tænk også på, hvordan historisk orienterede udsendelser hører til nogle af fjernsynets mest populære programmer.

DEN STÆRKE historiske interesse sammenholdt med tilbagegangen på det lokale plan var baggrunden for Byhistorisk Udvalgs oprettelse. Vi spurgte os selv, om det ikke var muligt at skabe et organ, der kunne imødekomme den historiske interesse på lokalt plan og virke med byens historie. Resultatet af disse overvejelser blev Århus byhistoriske Udvalg, der trådte i funktion i 1956. Nu udsendes hvert år en bog, der kommer i ca. 7000 eksemplarer, hvortil kommer andre bøger i lidt

mindre oplag. Med mellemrum arrangeres udstillinger, som kan samle indtil 50–60.000 besøgende på små tre uger.

Det er om dette arbejde, jeg vil berette, og derefter søge på ny at vurdere de lokalhistoriske foreningers situation.

Da vi oprettede udvalget, var vort udgangspunkt, at der ikke var behov for en ny forening med love, generalforsamlinger og kontingent. Når formålet alene var at udsende bøger og arrangere udstillinger, ville en sådan forening være et skindemokrati, hvor medlemmerne alligevel ikke kom. Vi mente også, at der ligefrem kunne være en vis skræk for at melde sig ind i en forening og dermed forpligte sig til et fast abonnement.

I stedet blev udvalget opbygget som en arbejdskreds af særligt interesserede. Det fik karakter af et kommunalt udvalg med fødte repræsentanter for byrådet og som andre faste medlemmer de til enhver tid siddende chefer for byens historisk arbejdende institutioner; d. v. s. lederne af Statsbiblioteket, Folkebiblioteket, Erhvervsarkivet, Den gamle By og Forhistorisk Museum, suppleret med formændede for de to lokalhistoriske foreninger: Historisk Samfund for Århus Stift og Østjysk Hjemstavnsforening. Endelig blev der åbnet adgang til at indvælge særligt interesserede enkeltpersoner.

Om udvalgets formål hedder det, at det har »til opgave at fremme kendskabet til Århus bys og den

nærmste omegns historie ved forskningsarbejder, publikationer, udstillinger og andre midler, som måtte findes tjenlige«.

Trods udvalgets officelle præg blev der ikke givet det nogen bevilling til starten og heller ingen driftskapital. I årenes løb er det dog lykkedes gennem overskud fra publikationerne at tilvejebringe en sådan kapital. Dette er sket samtidig med, at der af midlerne er ydet tilskud til forskellige historiske formål. For at skabe den fornødne kapital startede vi med udgivelsen af en række barndoms-erindringer fra Århus, idet den slags bøger er ret sikre træffere. Siden da har vi udgivet i alt 17 bøger*). Bøgerne udsendes på varierende tidspunkter, men en af dem altid fast den 5. december. Den skal være julegave i byen og af byens borgere bruges som gave til århusianere, der har forladt byen.

Denne »julebog« sælges nu i ca. 7000 eksemplarer**). Oplagene for de øvrige varierer mellem 2000 og 7000. Dette betyder, at vi f. eks. i det sidste år har udsendt i alt ca. 18.000 bøger.

Som nævnt er salget ikke baseret på noget fast abonnement. I stedet har vi oparbejdet et kartotek over tidligere købere, og alle disse købere får hver gang, en bog skal udgives, en subscriptionsindby-

*) Indtil 1987 var udsendt i alt 63 bøger.

***) I de senere år er oplagstallene gået noget tilbage; dette skal ses i sammenhæng med, at udvalgets virksomhed har inspireret forskellige grupper og foreninger til at udgive bøger om byens historie.

delse; den sendes dem som brev, så den ikke drukner blandt de mange tryksager, der kommer ind ad brevsprækken. Vi bestræber os på at give indbydelsen en så stimulerende form som vel muligt, samtidigt med at vi informerer grundigt om den kommende bogs indhold. Subskriptionsindbydelsen støttes af, at vi i de dage, hvor indbydelserne udsendes, indrykker halvsider annoncer i byens blade. Disse annoncer er ledsaget af bestillingskuponer, som hvert år giver os nye emner; men i øvrigt har annoncerne den væsentlige funktion at erindre om bogens udgivelse, så subskriptionsindbydelsen ikke bliver lagt til side. Der gives en frist på en fjorten dages tid til at bestille bogen, og for fortsat at erindre om sagen bringer vi med mellemrum i aviserne en notits om, hvor mange eksemplarer der er bestilt indtil den pågældende dag. Den forhåndsrabat, der ydes abonnenterne, er yderligere forhøjet, når det gælder boghandlerne, som også på forhånd aftager et meget betydeligt antal bøger. Når subskriptionsperioden er udløbet, fastsættes oplagets størrelse. Vi har her ment det fordelagtigt at følge det princip, at der kun trykkes ganske få hundrede eksemplarer mere, end der er bestilt; det har uden tvivl en betydelig stimulerende virkning på salget, at de tidligere udsendte bøger som hovedregel er udsolgt.

VI HAR foretaget en opgørelse over, hvilke erhvervsgrupper der køber vore bøger. Der er altid

knyttet en ikke ringe usikkerhed til en sådan erhvervsgruppering; men den vil dog sikkert nogenlunde afspejle de virkelige forhold. Det er iøjnefaldende, at grupperne funktionærer og selvstændige, navnlig den sidste gruppe, er en forholdsvis stor andel af køberne, mens arbejdernes andel ikke når op på den andel, som denne gruppe har i det samlede tal for erhvervsaktive i Storårhus. Blandt vore købere udgør denne gruppe 25%, mens den efter fordelingen blandt de erhvervsaktive skulle have været oppe på 50%; som jeg senere skal vende tilbage til, er 25% dog meget højt i forhold til de lokalhistoriske samfunds medlemmer.

Foruden gennem bogudgivelserne har udvalget også virket stærkt ved udstillinger. Disse udstillingers økonomi er for en væsentlig del baseret på kommunale tilskud; men der ydes tillige bidrag fra indtægterne ved bogudgivelserne. Til alle udstillingerne er der gratis adgang; de har enten været opstillet i rådhusen eller i et mindre udstillingslokale på byens hovedbibliotek. To af udstillingerne har dog været såkaldte vandredsstillinger, der er arrangeret på den måde, at man har monteret et vist antal montrer og udstillet dem parvis i byens pengeinstitutter, hvorefter de har cirkuleret mellem disse med ca. 14 dages mellemrum.

De mindre udstillinger besøges gerne af ca. 7000, mens de større i rådhusets hal i løbet af 2–3 uger har været besøgt af omkring 50.000, hvortil kommer et meget stort antal skoleelever.

Det, der skal sætte sådan en udstilling i gang, er imidlertid, at der tales om den mand og mand imellem; det er derfor magtpåliggende straks fra starten at få et betydeligt antal besøgende. Det søger vi at opnå ved i personlige breve at sende indbydelser til åbningen af udstillingen til samtlige vore faste købere i stedet for blot at holde os til en lille eksklusiv kreds. Vi har aldrig været udsat for, at alle 7000 mødte op til åbningen; men de er dog – så vidt vi har kunnet skønne – mødt op i løbet af den første eller den anden dag, og dermed har vi straks sikret os, at et ikke ringe antal af byens borgere omtaler udstillingen i de kommende dage.

DENNE LILLE beretning om Århus byhistoriske Udvalgs virksomhed viser, at den historiske interesse er til stede på det lokale plan. Den viser, at man vil betale for at få den tilfredsstillet; men en betingelse er, at man henvender sig til køberne i en form, der kan konkurrere med de øvrige aktiviteter i samfundet, og at man tilbyder en bog, en udstilling, eller hvad det nu kan være, der også er i stand til at konkurrere med udbudet på beslægtede områder.

Vi kan prøve at omplante de århusianske tal til det øvrige land. Byhistorisk Udvalgs skrifter købes af 3,7% af befolkningen i Storårhus (hvis vi holdt os til befolkningen over 20 år, er der 8%, der køber bøgerne). I de amtshistoriske samfund var der i 1964 20.640 medlemmer; hvis disse samfund

skulle have den samme dækning som det århusianske udvalg, skulle der have været 50.000 medlemmer i provinsbyerne og 74.000 på landet, i alt 124.000, men der er altså kun 1/6 deraf. Havde vi regnet hovedstaden med, ville vi være nået op på, at medlemstallet skulle have ligget omkring 200.000.

Det er naturligvis en noget forenklet opstilling. Det vil ikke være muligt at dele befolkningen op i så mange lokalområder, at man kan nå op på de tal, som vi har i Århus, der samler en meget stor befolkning på et begrænset område. Men alligevel er der noget galt. Hvorfor har for eksempel:

Ringkøbing amt ikke 1100 medlemmer i Herning,
Ribe amt ikke 2400 medlemmer i Esbjerg,
Frederiksborg amt ikke 1400 medl. i Helsingør,
Holbæk amt ikke 600 medlemmer i Holbæk og
Sorø amt ikke 925 medlemmer i Slagelse?

Det er, fordi disse og andre byers historie ikke bliver dyrket af de amtshistoriske samfund. Ser vi på årbøgernes indhold, viser dette forhold sig tydeligt. Årbøgerne fremtræder groft sagt, som om de var landbohistoriske årbøger, mens byernes historie forsømmes i dem. Som en gennemgang har vist, er så langt den overvejende del af indholdet samlet omkring historien, som den afspejler sig på landet og for landbobefolkningen. Dertil kommer, at hovedparten af det, der bringes om byernes historie, ligger i perioden før 1850.

Vi må gøre os klart, at den egentlige landbobefolkning i dag kun udgør 1,3 millioner. Selv om tilbagegangen i den sidste menneskealder ikke har været så stor, som man almindeligvis forestiller sig, så spiller også et andet forhold ind. Dengang man startede på de lokalhistoriske årbøger, kunne det muligvis være rimeligt at give landet en så stor overvægt, fordi en meget væsentlig del af byernes befolkning bestod af indvandret landbobefolkning fra det forholdsvis nære opland. Dette er imidlertid ikke tilfældet mere; nu er en stor del af bybefolkningen fuldstændig uden nærmere tilknytning til landet. Når det forholder sig således, må det siges, at skal det lokalhistoriske arbejde fortsat baseres på købernes stedlige tilknytning, da er det nødvendigt, at der præsteres lokalhistorie, som i særlig grad henvender sig til bybefolkningen. Og skal den ønskede kontakt opnås, må det være gennem bogen. Der er måske endnu i dag en meget stor andel af medlemmerne, som kun er med for at støtte sagen, ikke for at få bogen.

Hørup talte engang om alliancen mellem den bløde hat og sablen. Han tænkte her på forbindelsen mellem den forsvarsvenlige del af Venstre og Højrepartiet. Uden strengt at hænge sig i det politiske moment i dette, er der for mig noget af det samme over de lokalhistoriske foreninger i deres oprindelse. Her mødtes jo landbefolkningens grundtvigianere med byernes officerer og borgerskab i en fælles forpligtelse til at dyrke fortiden.

Sådan er det ikke i dag; men der er uden tvivl spor af det. Et af disse spor er, at det ikke er lykkedes at få forbindelse med byernes brede lag. Arbejderne udgør kun en ganske lille procentdel af medlemmerne; og i funktionærgruppen er der kun få fra de store etater og fra kontor i almindelighed.

VI HAR været for tilbøjelige til at måle en lokalhistorisk forenings succes udelukkende på, om der var fremgang i medlemstal, og om økonomien var i orden. Det er en forkert målestok. Man skal i stedet spørge: har den udgivet noget, der er nået frem til alle dem, der gerne vil stifte bekendtskab med lokalhistorien. Det er meningsløst, at det kun sker i så ringe udstrækning, for det fremgår af, hvad jeg har sagt, at interessen er der. Den bør imødekommes. Dernæst er det uheldigt, at udforskningen af byernes historie forsømmes. Og den bliver forsumt. Rent katastrofalt er det, når det gælder de sidste hundrede år. Selv store, lødige byhistorier bliver oversigtsmæssige, når det gælder denne periode.

I den forbindelse tror jeg ikke på årbogen med et par gårdmonografier, heller ikke på en årbog for byerne. En sådan bog vil

1. gå ind sammen med andre tidsskrifter som noget, der blot kommer.
2. ikke være noget, køberne beslutter sig til hver gang.

3. ikke være en bog, som man kan forære bort.
4. ikke blive solgt på grund af den udbredte skræk for at binde sig til noget, man ikke kender.

Vejen frem er udgivelsen af enkeltbøger med emner, der har bud til byernes folk. Ved min gennemgang af vort byhistoriske udvalgs virksomhed har jeg peget på i hvert fald en måde, hvorpå det kan gøres.

En mindre gruppe må træde sammen og sætte arbejdet i gang. Det er imidlertid nødvendigt, at det sker i en form og i en målestok, der svarer til tidens stil. Ingen tænker i dag på at drive museer, som man gjorde det i vor barndom. Hvorfor skulle man da fortsat kunne drive lokalhistorisk udgivervirksomhed, som man gjorde det i 1920'erne?

Der må gøres reklame, og publikationerne må i indhold og udstyr henvende sig til vor tids mennesker. De skal købe bogen, fordi de gerne vil have den, og ikke fordi de ønsker at støtte sagen og lejlighedsvis finde nogle sider i den, de har lyst til at læse.

Kan dette arbejde gøres af de lokalhistoriske samfund? Det vil formentlig ikke være tilfældet, selv om der i nogle af foreningerne vil være folk, der vil kunne gå ind i sådant arbejde. En væsentlig grund til samfundenes stagnation er nemlig – foruden de allerede nævnte – de mærkværdige og store områder, de dækker. Det er iøjnefaldende, at de samfund, der står sig bedst, hører hjemme i forholdtvis små og velafgrænsede områder: Lolland-

Falster, Thy og til nød Vendsyssel. Derimod forekommer den lokale tilknytning kun ringe mellem f. eks.:

i Vejle amt: Kolding, Vejle og Brande,
i Ringkøbing amt: Struer, Skjern og Ikast,
i Ribe amt: Grindsted, Ribe og Vamdrup eller
i Viborg amt: Karup, Bjerringbro og Ålestrup.

Enhver her vil kunne fortsætte. Det er umiddelbart indlysende, at så – hvis jeg må bruge det udtryk – store og uformelige sammenslutninger*) ikke på samme tid vil kunne opdyrke hver større by.

Det er vel også kun, fordi vi er historisk orienterede, at vi tillægger amtsgrænserne nogen betydning. I dag er de fuldstændig forladt af statistikere og geografer, når man vil betragte, hvordan landet økonomisk og i anden henseende falder i områder. Her tales i stedet om handelsområder som de egne, der samler sig om centre, hvor man søger til, når der bl. a. skal købes større udstyrsvare.

Jeg kan godt se, at det lyder lidt komisk, hvis jeg foreslår, at der af foreningen i Vejle amt udskilles en forening med et navn som Historisk Samfund for Kolding Handelsområde. Men der vil dog være den realitet i det, at man vil få et snævrere, mere sammenhængende og mere naturligt afgrænset område. Man vil appellere til flere, og samlet vil

*) Tilføjelse 1987: De lokalhistoriske samfund følger fortsat amtsopdelingen fra før 1970.

der landet over blive flere, der får del i det lokalhistoriske arbejde.

Fra sådanne koncentrerede foreninger ville der med mellemrum kunne udgå publikationer om områdets by eller byer jævnsides med, at man udgav en årbog. De særlige, lejlighedvise publikationer ville da have et økonomisk underlag samtidigt med, at de henvendte sig til kredse uden for foreningen.

Drejer det sig om noget større byer, her tænker jeg på størrelsesordenen ca. 30.000 og derover, er situationen dog anderledes. Skal disse byers historie opdyrkes, og skal vi efterkomme behovet for historie i disse byer, må det hele have en mere professionel organisation.

Det kan ske ved, at det knyttes til bestående institutioner, biblioteker, museer eller arkiver, og der bliver deltidsarbejde. Det kan også ske ved, at der oprettes formelige embeder som stadshistorikere.

STADSHISTORIKERENS OPGAVE skulle være at fremme studiet af byens historie og sprede kendskabet til den. Det må ske gennem udgivelse af skrifter. De mindre byer vil naturligvis ikke kunne bære udgivelser, som Århus er i stand til at gøre det. Men en bog i størrelsesorden 80–100 sider vil kunne fremstilles for et sådant beløb, at den kan løbe rundt med ca. 800 købere. Stadshistorikeren skal tilrettelægge produktionen og di-

stribueringen af sådanne bøger. Produktionen vil i mange tilfælde også sige udarbejdelsen af bogen. Når han ikke selv skriver den, skal han skaffe sig manuskript fra andre forfattere.

Stadshistorikeren skal endvidere arrangere udstillinger og i en vis udstrækning virke som foredragsholder. På adskillige steder vil det også være hensigtsmæssigt at løse stadsarkivproblemet ved at henlægge arkivet under stadshistorikeren.

Der vil ikke blive mangel på arbejdsopgaver, og byen vil få valuta for sine penge. Problemerne omkring dette embede ville kunne uddybes mere, men rundt i byerne vil lokale forhold skabe varierende indhold i stillingerne.

Der er sikkert mange her, som vil kunne bidrage til nærmere uddybning af de problemer, jeg her har rejst. Det er jo ikke noget, jeg har fundet på. I mange år har de været drøftet og erkendt blandt os, der på forskellig måde har været med i historisk arbejde. Vi har imidlertid været for tilbøjelige til at omgærde dem med tys-tys, bl.a. fordi det jo dog går.

Dette bør imidlertid ikke fortsætte. Vi har her konstateret, både at der er et udbredt behov for historie, og at det ikke bliver imødekommet. Med stigende velstand og større fritid vil dette behov blive øget. Vi er ved at nå til en tid, hvor store masser træder frem med krav om andel i de kulturelle goder. Ikke alle mennesker er musisk orienteret; de søger i stedet kulturel tilfredsstillelse og menne-

skelig berigelse gennem saglitteratur om mennesker og samfund. Vi skal ikke glemme dette i den kommende kulturelle ekspansion. Vi, der er samlet her, har en pligt til at gøre opmærksom på dette forhold og en pligt til at tage et initiativ på dette område.

— — —

SIDEN 1967, da dette foredrag blev holdt, er der ikke sket væsentlige forandringer, når det gælder de store lokalhistoriske foreninger*). Derimod har den lokalhistoriske interesse manifesteret sig på anden måde: helt små lokale foreninger og ikke mindst oprettelsen af de mange lokalhistoriske arkiver. Trods alt er der dog næppe tale om en relativ stigning i aktiviteterne. Her ville en omdannelse af lokalarkiverne til lokalhistoriske studiecentre kunne ændre billedet. Et særlig værdifuldt og påtrængende tilskud vil kunne komme i de større byer gennem oprettelsen af egentlige stadsarkiver. Det er siden 1967 blevet endnu mere påtrængende.

*) I 1983 offentliggjorde den nuværende landsarkivar for Grønland Klaus Egeberg en undersøgelse af tre lokalhistoriske foreninger i Østjylland. Bogen, der har titlen »Til oplivelse af historisk sans«, viser, at udviklingen i de forløbne år ikke har ført til nogen ændring.

Det rette ord: Lokalhistorisk studiecenter

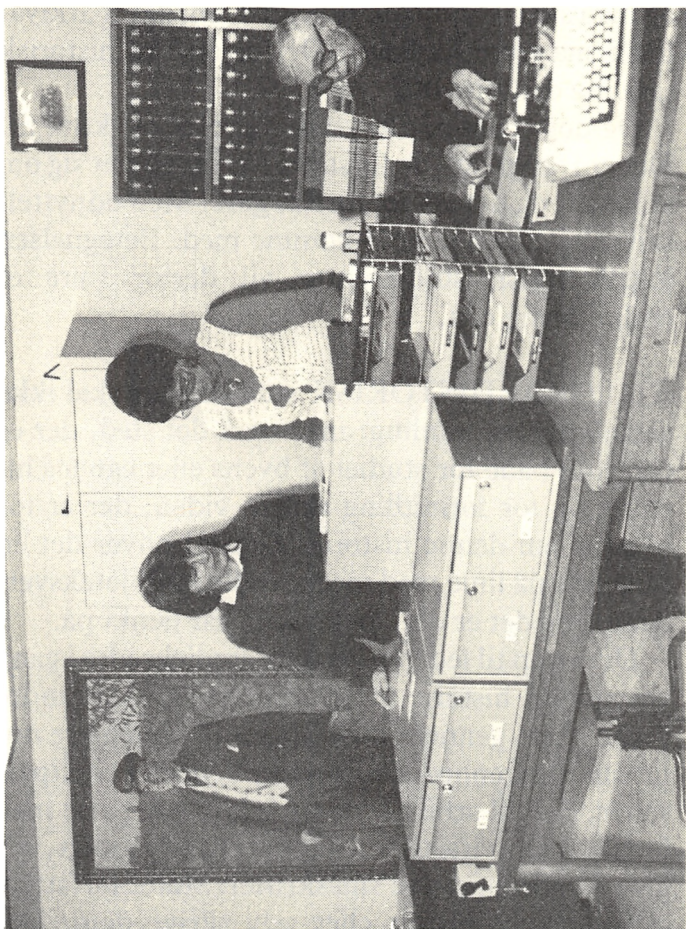
PEDANTERI ER utåleligt. Helt ufrugtbart kan det virke, når pedanteriet udarter til en debat om ords betydning. Alligevel er det af og til nødvendigt at gå tæt på ordene for at sikre sig, at de ikke fører på vildspor. Ordene i sig selv har nemlig en ledende kraft.

Et af de områder, hvor vi på vort felt er kommet ind i en begrebsmæssig forvirring, er de mange lokale arkiver, der har set dagens lys i rask tempo i det seneste årti. Vi møder navne som lokalhistorisk arkiv, egnhistorisk arkiv og lokalhistorisk samling. Uanset navnene er bevægelsen formentlig et udtryk for en glædelig udvidelse af den historiske interesse eller i hvert fald en intensivering af denne. De stærkt varierede navne dækker imidlertid nok over den realitet, at man er usikker over for mål og indhold. Det er også karakteristisk, at indholdet i samlingerne dækker et vidt felt: foreningsarkiver, samlinger spændende fra avisudklip til manuskripter om stedets historie, nogle kommunale arkivalier, mange billeder jævnligt også genstande (faner f.eks.), fotokopier fra landsarkiver eller Rigsarkivet. Nogle har også årgange af den lokale avis og af foreningsblade sammen med en række småtryk fra egnen. Selv om arkiverne vel ofte fylder mest – det har arkivalier jo tilbøjelighed

til – er det så åbenbart, at der i de fleste tilfælde ikke er tale om det, man i den historiske verden til daglig kalder arkiver. Det er da også karakteristisk, at netop formanden for SLA*) lader sin institutions skilte bære navnet Lokalhistorisk samling. Det er næppe heller tilfældigt, at det sted i lovgivningen, der omtaler disse institutioner, er biblioteksloven. Modellen er uden tvivl hentet fra Det kgl. Bibliotek, der netop i høj grad har tilsvarende samlinger på landsplan. Et andet moment er lovgivernes forestilling om samlingernes funktion; den side af sagen kommer vi til om lidt.

SET I DET historisk-organisatoriske system udfylder de lokalhistoriske samlinger et hul. Og de kom til, da situationen var ved at være katastrofal. Vi har i generationer haft provinsmuseer. Med fare for at fornærme gode museumsledere vil jeg sige, at man gennemgående har forsømt dels det sidste par århundreder, dels det specifikt lokale. Her kom heldigvis de lokalhistoriske samlinger. Det er sikkert svært for ikke sagkyndige at se det specielt lokale i stenøkser, kirkeskulpturer, manglebrædter, tvivlsomme egnsdragter m.m. Det er generel og gedigen oplysning om historien i alment perspektiv. Vil man se en bestemt bys særegne udvikling, og vil man følge udviklingen i denne by må alt det til, de lokalhistoriske arkiver redder i disse år,

*) Sammenslutningen af lokalhistoriske Arkiver.

Gennem de senere år er der på en række lokalhistoriske arkiver blevet ansat faguddannede historikere. Men uden frivillige medarbejdere ville disse arkiver ikke kunne fungere. Her er det kombinerede arbejds- og læserum i Køge Byhistoriske Arkiv, hvis leder, cand. mag. Birte Broch ses stående til venstre. Fra væggen bivåner Køges navnkundige politimester Vagn Bro arbejdet. (Foto Alice Westergaard).

og man skal ikke småligt skele til, om det er arkivalier i snævrere forstand. Derfor er lokalhistorisk samling det rette ord.

Og dog – der bør knyttes noget mere aktivt til. Det er rigtigt, at i de første år har det drejet sig om at samle, og det vil det fortsat gøre. Men udnyttelsen må i stigende grad komme med. Betegnelsen lokalhistorisk studiecenter vil derfor være et endnu bedre ord.

ET LOKALHISTORISK studiecenter skal ikke alene være en samling; men også det sted, der er centrum både for studiet af byens eller egnens historie og for formidling af den viden, der er for hånden om denne historie. Derved bliver det en funktion på linie med meget andet i biblioteksverdenen, og det er det, lovgiverne har tænkt på.

Det er op til lederen at sætte studiekredse i gang om stedets historie. Men lederen har også andre funktioner: gennem udstillinger kommentere nutidens begivenheder historisk, vejlede enkeltpersoner, der vil arbejde for sig selv, være parat med foredrag og avisartikler, når det er nødvendigt, udgive og administrere småskrifter, støtte forfattere af jubilæumsskrifter eller selv skrive dem. Der kunne fortsættes langt endnu: historisk konsulent ved byfester, rådgivere for skolernes arbejde med lokalhistorie og for kommunalstyret om gadenavne for at gå i det små. Mange af SLAs korte kurser peger i retning af, at man også har forstået

dette. Der er dog ingen tvivl om, at en sådan virksomhed kræver længerevarende og mere dybtgående kurser. Muligvis vil der også være brug for nogle konsulenter, lederne kan trække på. Naturligvis vil der være forskel fra sted til sted. Alene lokalsamfundets størrelse spiller ind. I større byer vil det – på grund af arbejdets omfang – være nødvendigt med heldagsansat, professionel ledelse, lad det så også eventuelt blive forenet med et stadsarkiv. Mindre steder må man nøjes med fritidsindsats fra interesserede, evt. mod et honorar. Det er i øvrigt også nødvendigt at understrege disse forskelligheder. Udadtil føres lokalarkiverne i disse år frem, som var de ensartede. Det er de ikke, og forskellen vil sikkert tage til. Det er en gammel erfaring, at det, der hurtigt bliver stort, vil fortsætte med at blive større, mens det mindre om ikke bliver mindre så dog kun får en moderat vækst. Betegnelsen lokalhistorisk studiecenter er derfor mere dækkende; den efterlader ikke i samme grad fornemmelsen af en fast organisatorisk udbygget institution. Og så indebærer navnet også i sig selv en opfordring til at leve op til kravet om en udadrettet kulturel aktivitet.

Det er et stort ansvar, lederen af en lokalhistorisk samling tager på sig. Hvis man ikke forstår, at centermodellen må trænge frem, vil man inden længe ende i stagnation. Kravene i dag til det lokale kulturarbejde samler sig om aktivitet udadtil. Opfyldes disse ikke, vil bevillingerne tørre ind el-

ler i gunstigste fald gå i stå. Der er et behov for at leve med i lokalitetens nærmeste historie, og dette behov bør imødekommes.

LOKALHISTORISK STUDIECENTER – eller Lokalhistorisk samling – er det, de fleste lokalhistoriske arkiver har udviklet sig til. Det er også det, der er brug for. Begrebet arkiv bør forbeholdes institutioner som Rigsarkivet, landsarkiverne, stadsarkiverne (København og Kolding). Det er institutioner, der modtager de administrative arkivalier fra stat og kommuner, og som ydermere bistår administrationen med at skabe rationel ordening og kassation af de dagsaktuelle arkivalier. Sådanne stadsarkiver er der hårdt brug for i mange større byer, og de vil i øvrigt også i de fleste tilfælde kunne virke som lokalhistoriske studiecentre, akkurat som museer, biblioteker og eventuelt helt selvstændige foreninger vil kunne huse disse centre.

Centrala/regionala näringslivsarkivdepåer, registrering av näringslivsarkiv

FORSTÅElsen AF titlen er noget usikker for en dansk historiker og arkivmand.

»Arkivdepåer« åbner mulighed for at forstå ordet som betegnelse for store fælles magasininstitutioner, der mod betaling modtager til opbevaring arkivalier fra erhvervslivets virksomheder og organisationer. Fra depoterne kan arkivaliernes ejere rekvirere arkivalier eller oplysninger fra dem. Arkivalierne er derimod ikke beregnede for offentlighedens benyttelse. Der er altså kun tale om, at en række virksomheder i fællesskab samler deres arkivalier centralt. Derved vil virksomhederne kunne billiggøre lokale indretning og arkivbetjening, fordi man indfører stordrift. Sådanne kommercielle arkivdepoter kendes flere steder bl.a. i USA. Også i Sverige har bl.a. firmaet »Arkivtjänst, Svensk Arkiv AB« i de seneste år optaget en lignende virksomhed.

Hovedtemaet for vor kongres er imidlertid »Företagsarkiven och forskningen«. Da arkivdepoter af den lige omtalte type ikke sigter mod forskningen, omtales denne type ikke nærmere i det følgende.

NÆRINGSGLIVSARKIVDEPÅER forstås derfor i det følgende som institutioner, der modtager arkiver fra næringslivets virksomheder i et større eller mindre geografisk område. Er det fra et helt land (i Danmark er det »Erhvervsarkivet, statens erhvervshistoriske Arkiv«) eller en meget stor del af det, vil man kunne tale om et centralt depot; er der blot tale om en landsdel, et landskab eller endnu mindre enhed (da. amt, svensk län), taler vi om et regionalt depot. Depoternes mål er at fremme forskningen ved at stille arkivalier til rådighed for forskningen efter nærmere fastsatte regler.

Arkivalier fra erhvervsvirksomheder kan benyttes til forskellige formål, og dette præger holdningen til spørgsmålet: centrale eller regionale depoter.

Typisk vil interessen samle sig omkring arkiverne ud fra tre–fire hovedemner:

- økonomihistorie
- socialhistorie
- personalhistorie
- lokalhistorie.

De to første emner vil føre til nogenlunde samme holdninger over for spørgsmålet om centrale eller regionale samlinger.

Den centrale samling vil forskningsmæssigt have sin store fordel, hvis man f. eks. studerer udviklingen af en bestemt varetype (kaffehandlens udvikling f. eks.), en bestemt handelsform (kom-

missionshandel, f.eks. bankkreditens betydning er et andet emne) eller handelen på et bestemt område (Skånes smørhandel med England f.eks.). Ved emner som disse – der kan nævnes mange – er det en stor fordel, hvis arkivalierne er samlet på et sted. Tilsvarende kunne nævnes en lang række socialhistoriske emner: tidløn eller akkordløn, arbejdstidens længde, uddannelsesforhold m.m.

Den centrale samling vil uden tvivl være den mest fordelagtige, når forskningsproblemerne er almene og overgribende både emnemæssigt og geografisk. Det vil også være tilfældet, hvis et emne kun får interesse, når det sammenlignes med forholdene i andre geografiske områder.

For en central samling taler også udnyttelsen af arkivalierne. Vi må se i øjnene, at når det gælder emner inden for økonomi- og socialhistorien, da er det i virkeligheden kun ganske få, der studerer disse, og de få vil tilmed have en tilbøjelighed til at klumpe sig sammen på endnu færre steder. Forklaringen er, at emner som de nævnte kun tiltrækker faguddannede specialister.

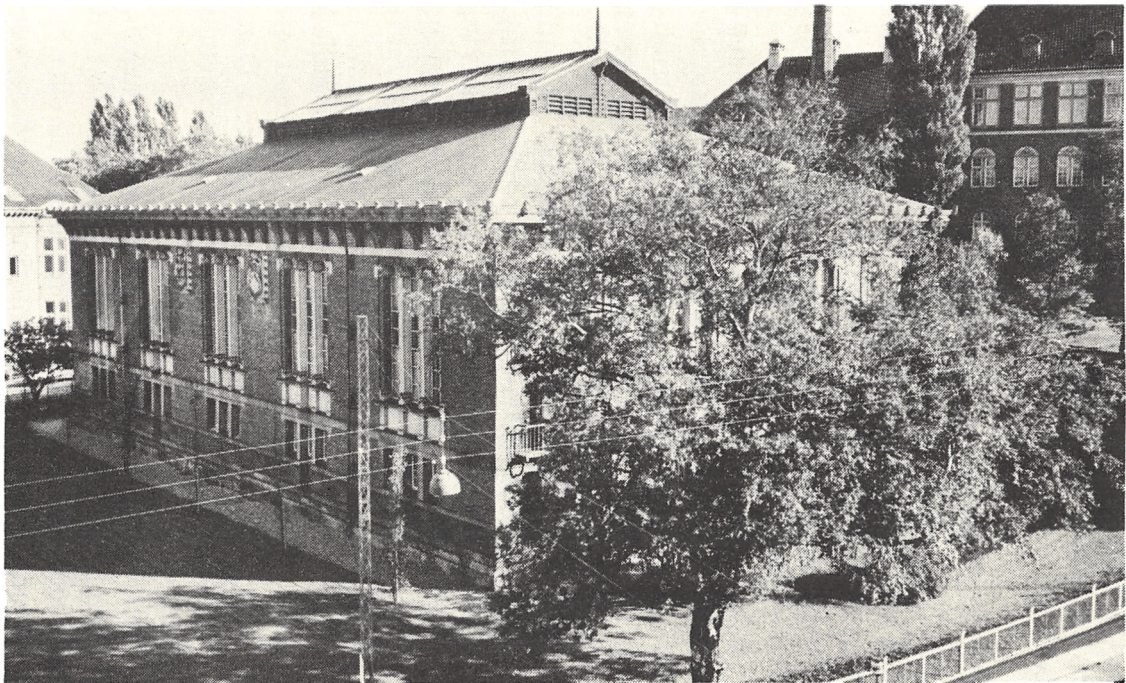
Det personhistoriske aspekt er det vanskeligere at inddrage. Personalhistorikere kan som bekendt bruge alt. Uden tvivl ville det være bedst for enhver personalhistoriker, hvis alle arkivalier i Verden var samlet i et stort Verdensarkiv, og at dette var placeret netop i den pågældende personalhistorikers hjemby.

Forlader vi utopiernes verden, da vil der dog

nok være en tilbøjelighed til, at personalhistorikeren foretrækker den regionale samling. I hvert fald for en lidt ældre tids vedkommende var de indre vandringer ikke så udpræget som i en senere tid. Dette vil betyde, at store dele af mange slægter hører hjemme i en bestemt egn eller i hvert fald i et bestemt landskab, således at meget her kan tale for en regional samling.

Hvis arkivalierne skal udnyttes i lokalhistorisk øjemed er det tilsyneladende også de regionale samlinger, der er idealet. Det synes umiddelbart oplagt, at udnyttelsen af de lokalhistoriske oplysninger i arkivalierne især vil ske i de områder, hvor arkivalierne blev skabt. Dette vil sikkert også være tilfældet, hvis benytterne er lokalhistorikere, oftest amatører; men dette er ingenlunde givet. Meget lokalhistorie dyrkes og studeres fjernt fra lokaliteten – det gælder i øvrigt også personhistorien. Der vil dog formentlig være en overvægt til fordel for den egn, hvori arkivalierne er blevet skabt. Det er også et spørgsmål, om der ikke vil være en selvstændig interesse i at fremme tilbøjeligheden til lokale studier. Over for dette bør man stille det spørgsmål, om udnyttelsen af erhvervslivets arkivalier er en så speciel opgave, at den ikke naturligt går ind i det almindelige lokalhistoriske arbejde.

Erhvervsarkivet har siden 1963 haft til huse i en bygning, som i 1902 blev opført som Statsbibliotek i Århus. Arkitekt var Hack Kampmann, der har præget en lang række offentlige bygninger både i provinsbyerne og i København, f. eks. Politigården. (Foto Max Laursen).

Vi må nok også se i øjnene, at egentlige lokalhistoriske studier på grundlag af arkivalier er meget lidt udbredt.

DET ER således ret modstridende svar, der må gives på det stillede spørgsmål. Meget langt vil jeg dog give de centrale samlinger overvægten. Meget vil naturligvis afhænge af regionernes størrelse. Jo større regioner, der er tale om, desto mere nærmer man sig de centrale samlingers fordele.

Udgangspunktet for mig har hidtil været samlingernes udnyttelse. Der er imidlertid også andre hensyn. Særlig dominerende er de lokalpatriotiske. Uden tvivl vil en skibsreder i Göteborg eller et bryggeri i Uppsala finde det unaturligt at aflevere sit arkiv til en institution i Karlstad eller i Lund. Selv om skibsrederen i Göteborg egentlig aldrig havde tænkt sig i det hele taget at aflevere sit arkiv, måske endog havde tænkt sig at kassere sit arkiv, så vil en aflevering til Lund være ham helt fremmed, og han vil reagere imod det. Sådanne synspunkter vil naturligvis være mest fremherskende i lande med stor udstrækning og stærk regional opdeling. Selv om det også kan forekomme i Danmark, vil det uden tvivl være mere fremherskende i Sverige.

Nært forbundet med dette ideologisk prægede synspunkt vil også være det økonomiske. Det vil være lettere at få en erhvervsvirksomhed eller en kommunalbestyrelse til at interessere sig for at yde

bidrag til driften af en institution, der er knyttet til institutionens eget geografiske område.

Uden at kunne dokumentere det vil der nok være noget, der taler for, at de lokalt betingede interesser vil slå mindre igennem over for en central samling end over for en samling fra en anden region. Vi er imidlertid her afhængig af instinktive opfattelser, som det vil være svært eller rettere sagt umulige at afveje.

KONKLUSIONEN BLIVER under alle omstændigheder meget svær at drage. Som sagt: Den vil ikke blive den samme fra det ene land til det andet. Har man et land med naturlig opdeling i store regioner, vil en hel del dog tale for store regionale samlinger.

REGISTRERINGEN af erhvervslivets arkiver er nøje knyttet til de samme problemer som spørgsmålet om centrale eller regionale samlinger: Hvad vil samlingerne blive udnyttet til?

Et synspunkt vil dog være ledende for mig: der kan meget let blive ofret for megen kraft på registreringsarbejdet. Her gør navnlig to risici sig gældende: registreringsarbejdet tager tid fra andet arbejde, og en tæt registreringsgrad kan være vildledende.

Ofres der for meget tid på registreringen, tager den tid fra andet arbejde. De områder, det går ud over, er indsamling af arkivalier og forskning i

dem. Skal indsamlingen intensiveres og ikke mindst systemiseres, kræver det en betydelig kontinuerlig arbejdsindsats. Skal samlingerne udnyttes, altså skal der forskes i dem, må først og fremmest arkivarerne gøre det. De skal gøre det, fordi de er de historikere, der har det bedste kendskab til samlingerne, og fordi de ikke får tilstrækkelig indseende med indsamlingsarbejdets teoretiske strategi, hvis de ikke selv gennem en stadig vedligeholdt forskning får et udstrakt kendskab til historieforskningens problemstilling og udvikling.

Tilbageholdenhed over for registrering betyder naturligvis ikke, at samlingerne skal henligge hulter til bulter. Det må være en forudsætning, at de opstilles i de hovedgrupperinger, der benyttes nogenlunde fast overalt i samlingerne. Det må herunder – uanset hvilken kritik, der i øvrigt kan rettes mod proveniensprincippet*) – indtil videre være det bærende, at arkiverne holdes samlet, virksomhed for virksomhed.

Efter dette er tilbage, at der må stilles det krav, at en registratur viser, hvilke virksomheder, der er i samlingerne ud fra følgende kriterier:

virksomhedernes navne
tidsperioder

*) Proveniensprincippet: En virksomheds eller en organisations arkiv holdes samlet og blandes ikke sammen med arkiver fra andre virksomheder eller organisationer.

brancher (f.eks. skibsrederi, landbrugsmaskiner)
lokaliteter
endelig (for kontrollens skyld): de enkelte bind,
pakker m.m.

Når denne registrering er udført, vil der derefter fortsat kunne registreres i det uendelige. Og denne registrering vil kunne udvikle sig til en mani eller virkelighedsflugt.

Alternativet vil være, at benytterne selv skal orientere sig i samlingerne ud fra de nævnte hovedkriterier. Dette vil også betyde, at benytterne får en bedre indsigt i samlingernes muligheder. Bliver der brug for en virkelig tilbundsgående registrering, da bliver det benytterens egen sag at gennemføre den. Til ethvert større forskningsprojekt bør der være knyttet bevilling til det registreringsarbejde, der er behov for. Der er ofret al for megen tid på detailregistreringer, der ikke er behov for, eller hvor registreringsbehovet er helt anderledes, end arkivaren havde forestillet sig.

SAMLET ER KONKLUSIONEN: arkivaren skal ofre tiden på indsamling, ordning og forskning og ikke på at udføre en registrering, der måske aldrig vil blive udnyttet.

**Møde
med
historien**

Historien i vort liv

TIL LYKKE! Selv om fødselsdagen først er om nogle dage, tager vi nu hul på festlighederne, Og der er noget at feste for. Historisk Samfund hører til de store og solide grundfæstede sammenslutninger inden for det historiske arbejde ude i landet.

Det er netop det historiske arbejde, jeg vil tale om. Ikke alene om foredrag og lødige årbøger, men også om, hvordan vi møder historien, hvordan vi lærer den at kende og om, hvilken rolle den spiller i vort liv.

Når vi tænker efter, møder vi historien på to måder: På den ene side i vort eget liv og i dagligdagen og på den anden side organiseret gennem foreninger, foredragskredse, bøger og TV.

LAD MIG begynde med mig selv, hvordan jeg har mødt og møder historien. Jeg er fuldstændig klar over, at jeg ikke i den henseende repræsenterer den gængse dansker, alene i kraft af, at jeg i mere end 40 år har haft historien som levebrød: som universitetslærer, som skribent og ikke mindst som arkivmand. Det giver naturligvis en skævhed i det hele, noget unormalt. Alligevel tror jeg, at der er elementer i mine erindringer og oplevelser med historien, som jeg har fælles med mange. En hel del har måske ikke tænkt så meget over det, fordi

de ikke har det særlige, professionelle forhold til historien.

Manges start med historie er knyttet til slægtens historie. Det gælder ikke for mit vedkommende. Jeg har aldrig i særlig grad interesseret mig for min slægts historie. Det er ikke, fordi jeg ikke ved noget om den. Jeg ved, at mine forfædre på fædrene side var bønder i Thy – nogle af dem forliste teologer, der blev møllere; det går tilbage til længe før, stavnsbåndet blev indført. På mødrene side har jeg i litteraturen truffet dem tilbage til omkring 1400 som jødiske købmænd ved Amsterdams kanaler og i Altstadt i Frankfurt og derefter omkring 1760 i Fredericia.

Med dette standser stort set min viden om mine ældre fjernere forfædre*). Det kan lyde mærkeligt, da jeg jo sikkert lettere end mange andre – alene i kraft af mit erhverv – kunne samle oplysninger om slægtshistorien. Det lyder også mærkeligt, når vi ved, at året rundt kommer titusinder andre på arkivernes læsesale for at søge deres slægt, navn for navn ned gennem århundreder, og føler sig glade for at finde disse navne og deres indbyrdes forbindelser. Og disse tusinder er jo ikke særlinge. Sådanne oplysninger om slægten er der mange, der føler sig tiltrukket af.

*) I alt dette er naturligvis kun tænkt på de mandlige led i slægterne! Gennem hele historien er der sket en livlig indblanding af andre; nogle af de thylandske bønder giftede sig endog med fynboer!

På Island er der talrige, der kan det i hovedet, uden de har foretaget undersøgelser. Jeg har på Island truffet folk, der kunne deres slægt udenad til ned omkring år 1000. Selvfølgelig ved jeg, at der kan gemme sig megen samlermani i alt dette, noget der minder om at samle på frimærker, tændstikæsker eller ølbrikker. Alligevel må der være noget mere. Vi kender også fra Bibelen, hvordan der remses op: Seth dør 930 år gammel, Seth avler Enosj, han Kenan, han Mahalal'el, han Jered, han Enoch, hvem Gud tog levende til himmelen, avlede Metusalem, den ældste blandt alle mennesker, han avlede Lemek, den fromme, han Noah, den retfærdige, som havde tre sønner, osv. Ingen kan tvivle om, at vi møder historien gennem slægter, således som man gennem årtusinder har gjort det hos mange folkeslag.

Selv om jeg er så frejdig at sige, at jeg aldrig har interesseret mig for at dyrke min slægt, ja, så kan det alligevel komme op. Når jeg i pinsen skulle fjerne en klynge skvalderkål og tog greben, så pludselig dukkede »slægten« op. Greben har tilhørt min morfar og er blevet anskaffet omkring 1. verdenskrig. Jeg så ham i et glimt for mig, og hvad mere var, jeg digtede mig til, hvordan *han* gik ud i sin have i pinsen 1914 – det har jeg af gode grunde aldrig oplevet. Men ikke nok med det (det er jo også en slags slægtshistorie): da jeg var blevet øm i ryggen, rettede jeg mig op, og så sang det i mig: jeg

retter min ryg, og jeg skimter et mål. Morfars greb, mine forbandede skvalderkål og min ømme ryg fik mig til ved hjælp af Skjoldborgs sang fra 1897 at tænke på husmandsbevægelsens historie, og jeg så for mig Jakob Jensen, husmanden derhjemme som gik i mosen og om vinteren skar træsko, var klodsmager. Men så standsede jeg også og gik videre med skvalderkålen.

Det var greben; men jeg kunne også, det sad jeg og tænkte på om aftenen, have fortalt om min oldefar Lars – gårdmand og møller – i Hundborg ved Thisted. Have fortalt om, hvordan han i 1857 nedskrev, hvad de gamle havde fortalt om nisser og højfolk, om gengangere, der gik med deres hoved under armen, om folk der havde mødt en hovedløs hest. Jeg kunne også have fortalt om, at han, da han i 1880'erne og -90'erne blev gammel, da gik i seng om vinteren ved november-skiftedag og blev liggende til foråret. Sengen blev båret ind i stuen, så han kunne følge med. Hver 14. dag blev han barberet, stod op og kørte til Thisted for at deltage i direktionsmødet i banken eller sparekassen.

Nu, jeg er kommet i gang, kunne jeg fortsætte med andre træk fra familiens historie. For alligevel lever historien og slægten i mig. Jeg kunne også skrive det ned, måske få det trykt under titlen »Træk af møllerliv i Thy på oldefars tid«. Risikoen er blot, at så ville man tro, at sådan levede alle gamle møllere omkring 1890. Denne risiko skal jeg senere komme tilbage til.

Det er i det hele farligt, hvad man har hørt fortælle. Da min far, mens jeg var lille, fortalte om Uffe hin Spage og hans sløvhed, mens han var dreng, ja, da forklarede min far om Uffes sløvhed: han har nok haft polypper, ligesom Anton. Så vidste jeg besked. Anton var en af naboens drenge, og han var meget langsom i det, og det blev altid sagt, at han nok havde polypper. Hele min opfattelse af denne skæbnestund, da Uffe kæmpede mod sakserskongens søn, er for altid knyttet til Anton og hans polypper.

Det samme gælder Svend Estridsen. Jeg husker ikke meget om hans liv for mere end 900 år siden (†1074). Men det er sjældent, at jeg ikke tænker på Svend Estridsen, når jeg får et rent håndklæde. For, når min far fortalte Danmarkshistorie, så fortalte han om dengang, Svend Estridsen forklædt var på flugt ned gennem Sverige. Han røbede sig, da han havde søgt ly hos en bondekone. Og det gjorde han derved, at da hun rakte ham et rent håndklæde, tørrede han sine hænder inde midt på, mens jævne folk jo begynder i den ene ende af håndklædet.

ALT DETTE var glimt af mine erindringer; om hvad der er en del af min historie. Jeg kunne også have sagt lidt om mine refleksioner, når jeg ser på 150 år gamle gravstene over familiemedlemmer (de nyere, over dem jeg selv har kendt, interesserer mig vistnok ikke så meget). Nok er det: jeg er selv

Uffe, som de fleste danske »kender« ham: Lorenz Frölichs tegning fra 1850'erne til Adam Fabricius' Danmarkshistorie. Uffe var muligvis heller ikke »rigtig« dansker. Han kan – hvis han har levet – være angler, og det er ikke sikkert, at anglernes hjemsted var Angel.

en del af historien. Det er alle, men det er ikke alle, der har sans for det – så ville der også have været nogle flere titusinder medlemmer i Historisk Samfund.

Denne historiske sans eller interesse er ikke det samme som nostalgi, fremmedordet for den vemodige, ofte smertefulde længsel efter en svunden tid.

Længselen efter eller drømmen om en svunden tid kan tage forskellige former. Vi kender den fra sange på alle niveauer. I flæng kan jeg nævne: Jeg elsker de grønne lunde, Det haver så nyligen regnet, for nu at nævne fædrelandet. Skuld gammel venskab er mere almen. Ofte er det blot en stemning, der slås an, som »I et hjørne, i en gammel kro« eller »Det var på Frederiksberg«. Eller når en lokalhistorisk forening reklamerer med, at dens bøger fortæller om livet på egnen i »de gode gamle dage«. Når er restaurant på sit menukort frister med »Moster Karens frikadeller«, så er det vel også noget af det samme, og det gælder også, når Storebæltsfærgen i restaurationen reklamerer med egnsretter.

Historien er på mange måder en del af vort liv eller gøres til det. En lidt ældre tid vækker stemning hos os. Helst skal damerne have krinolineskørter og store hatte. Er det bønder fra for to hundrede år siden, skal de være i »folkedragter«. Det virkelige liv for 100 år siden var også vaskekonen eller roepigen i en trist grå eller brun kjole og tørklæde.

Den historiske del af vort liv støttes organiseret og bevidst. Det sker gennem skolen, og det sker gennem det arbejde, der udføres i folkelige bevægelser som f.eks. Historisk Samfund, men det tager mange andre former, og undertiden spørger man sig selv, om det er historien for historiens skyld; eller om det lige så meget er underholdning og adspredelse.

Det er vel helt klart, at det er andre hensyn end historie, der er afgørende, når Helle Stangerup

Det udbredte ideal-egnsspil. Gammelt bondeliv i »nationaldragter«, her i et stykke fremført 1948 af amatører i Køge Dramatiske Selskab. (Køge Byhistoriske Arkiv).

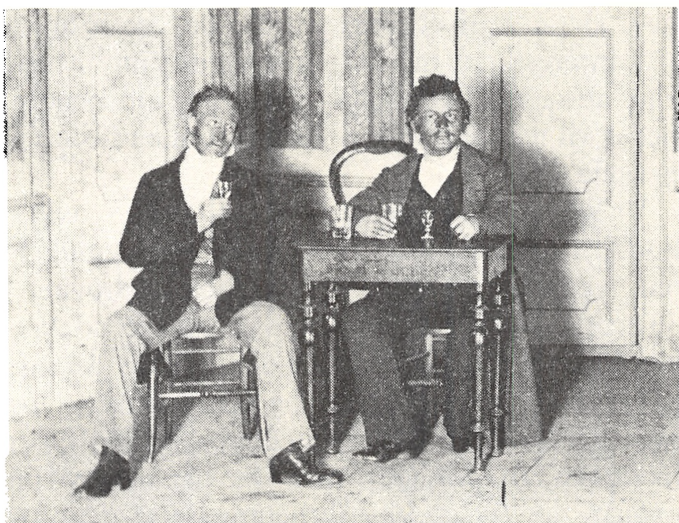

skriver »Christine«, den 375 sider store roman, der kom i 1985, og siden er kommet i kæmpeoplæg. Selv om det er en roman og derfor rummer megen digt, så er der dog også megen god og solid historieplysning i den. Tilmed har Helle Stangerup omhyggelig redegjort for den videnskabelige litteratur, hun har benyttet, og forsynet bogen med stamtavler og landkort. Uden tvivl giver denne bog et billede af Europa på Christian II's tid, som er meget dækkende, og tilmed fagligt tilfredsstillende. Problemet er blot, at læseren ikke kan se, hvornår det er digt, og hvornår det er virkelighed. Det er også et spørgsmål for os, der er historisk interesseret, om det fornemmes som historie eller alene som en roman. Under alle omstændigheder vil mange dog få oplysning om en historisk periode.

Vi kan gøre et spring til et helt andet stykke kunst: fjernsynsserien »Matador«. Den handlede om typer og tilstande i den danske provins i 30'erne og 40'erne. Givetvis har mange udelukkende samlet opmærksomheden om de digtede personer og om intrigerne, og man har moret sig over karikaturerne af forskellige samfundstyper (obersten, fru Møhge); men der har også været mange, der fik en klar fornemmelse af tiden og dens livsformer i forskellige samfundslag.

Vi kan gå videre frem til det, der er meget på mode i disse år og som samles under begrebet egns-
spil.

Senere tilføjelse: Der er en tendens til at fremhæve egnesspillenes særlige funktion som historieformidling. På samme tid afviser man f. eks. Jeppe på Bjerget, Genboerne og Indenfor Murene, der ellers giver fuldgode indtryk af den sjællandske bondestand i 1700-årene, af københavnsk håndværker- og studenterliv i 1840'erne og det jødiske handelsborgerskab omkring 1900. Den historiske funktion kan ikke med rette afvises. Når man understeger, at det er dilettantopførelsen, der skal være det afgørende, da klarer i hvert fald Genboerne også dette krav (Genboerne er ofte spillet af dilettanter, også blandt københavnske studenter). Tilbage bliver kun, at de tre stykker ikke efter emnet er bundet til en bestemt egn uden for København. Samtaler med egnesspils-entusiaster tyder på, at for mange er det lokalhistoriske moment ikke det afgørende, men derimod det sociale, det selskabelige, samværet, der er det bærende. Det historiske bliver da blot en ideel overbygning, der giver egnesspillet en motivering.

Egnesspil i København. Dilettanter fra Studenterforeningen har flere gange opført Chr. Hostrups Genboerne; særlig berømt er jubilæumsforestillingerne i 1894 og 1944 – her ses et scenebillede fra 1894. Det muntre stykke om håndværkere og studenter i København har også ofte tiltrukket arrangører af skolekomedier. (Det kongelige Bibliotek).

Det er ikke noget nyt. Netop her på dette sted er der grund til at minde om Helene Stranges*) tidsbilleder, som hun lod opføre fra 1926 og frem, da hun havde grundlagt scenen på Nørre Vedby Møllebanke. Hun skrev om »Skoleloven 1721« og om »Husmandsrøret 1845«. Det var dilettanter i folke- dragt, der optrådte, og de talte falstersk.

Her var der tale om lødig og historisk tilfredsstillende oplysning. Det samme gælder også meget i Morten Korchs romaner og i Sophie Breums fortællinger fra Fyn, mest kendt er Jul i Købmandsgården fra 1917 (film 1951 Fra den gamle købmandsgård).

Problemet med alt dette er, at vi ikke ved, om det er handlingen eller det historiske, der opfattes. Vi ved heller ikke, om tidsforskellene bliver forstået. Om man fatter den historiske forskel mellem tiden i romanen om Christine og Helene Stranges skildring af skolen i 1721.

Jeg kan også være lidt usikker på, om tingene bliver forstået, når læserne eller tilskuerne ikke kender tidsomstændighederne. Er det tilfredsstillende med sådanne isolerede glimt fra fortiden? Vi skal jo huske, at man i skolen ikke mere lærer hele den sammenhængende historie. Vi må også huske, at for mange bliver alt dette det eneste historie de

*) Helene Strange (1874–1943), forfatter. Indsamlede falsterske folkeminder, skrev lokalhistorie om Falster og flere romaner med emner fra falstersk bondeliv.

møder. Men trods al gusten eftertanke: Er det så alligevel ikke bedre end ingen ting?

Et står imidlertid fast: egnsspil, historiske film og fjernsynsstykker er afhængig af, at der forud er skabt et grundlag, at landets og egnens historie studeres og behandles roligt og nøgternt. Uden dette forudgående arbejde kan alt det andet ikke virkeliggøres. Film- og egnsspilsforfatterne får lige så lidt som romanforfatterne åbenbaringer. Andre må gøre det forudgående arbejde.

DETTE ARBEJDE må søge sine kilder i arkiver og for nyere tid i aviser og anden trykt litteratur. Man skal derimod næppe vente sig meget af at indsamle erindringer, hvad enten man gør det ved at få folk til at skrive eller ved at få dem til at fortælle deres erindringer.

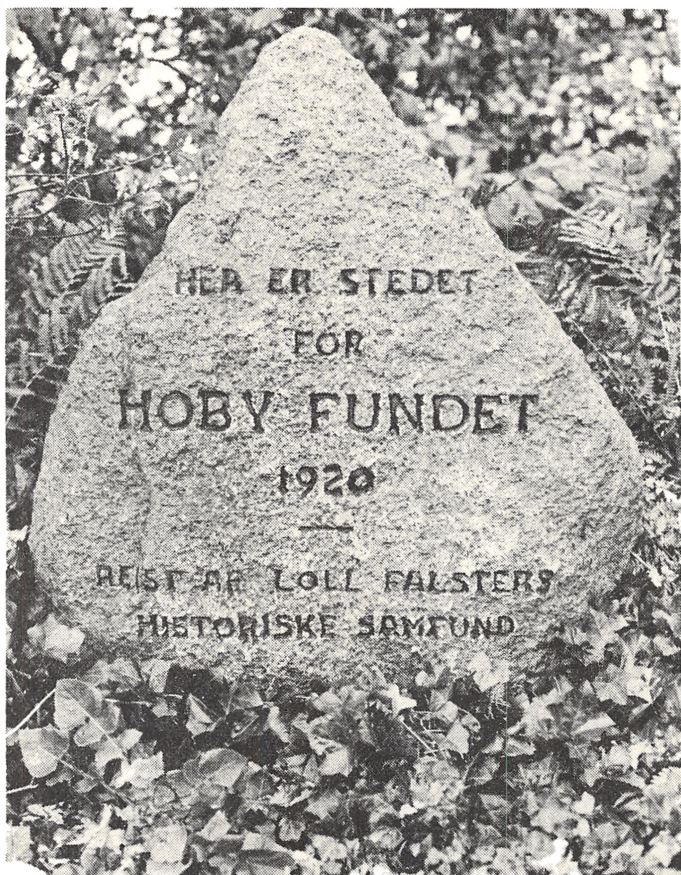
Erfaringen viser, at de, der indsamler erindringer, har megen fornøjelse af det, især i begyndelsen. Erfaringen viser også, at der ind imellem kommer fascinerende enkeltheder og facetter frem; en større samlet viden kommer der dog sjældent ud af det. Inden længe opdager man, at det stort set er det samme, alle fortæller. I mange tilfælde viser det sig ret hurtigt, at det kommer fra de samme avisartikler, bøger eller foredrag. Selvfølgelig sker det, at der dukker en vidunderlig fortæller op; en der har hukommelse og iagttagelsesevne og som er i stand til at gengive det, der er oplagret i hovedet. Men de er få. Vi må også huske,

at samfundsforhold er blevet mere og mere kompliceret i de sidste par menneskealdre, arbejdsprocesser mere specialiseret, således at den enkelte ikke kan overskue sin egen og kammeraternes andel og virke. Som hovedregel vil alt dette være langt bedre beskrevet i andre kilder. Det er rigtigt, at den mundtlige tradition kan række meget langt og endda være pålidelig. Vi ved det, f.eks. fra Afrika. Her har man i vor tid optegnet en tradition, der har levet gennem århundreder. Denne tradition har kunnet indpasses i spredte oplysninger fra arabiske rejsende. *Men* her har det drejet sig om enkle forhold: store konger, omfattende krigshandlinger, dødelige epidemier. *Men*, atter *men*, det er en hel verdensdel, der har trukket på de bedste fortællere gennem århundreder.

KONKLUSIONEN bliver, at der kan hentes hjælp fra film, radio, skuespil, romaner, indsamling af erindringer; men om alt dette gælder, at det kun kan sprede viden om historie og vække interesse for historie. I den henseende er det i mange retninger uovertruffent.

Helt afgørende er imidlertid, at intet af alt dette kan leve uden grundige og stadige undersøgelser baseret på kilderne. Resultaterne af disse undersøgelser fremlægges bl.a. i årbøgerne. Arbejdet her er fundamentet for alt det andet.

Af den grund er det nødvendigt i denne kreds at støtte årbogen. I mange år, ja lige fra starten, har

Mindesten for Hoby-fundet, 10 km sydøst for Nakskov. I 1920 gjorde man her et af de rigeste gravfund fra ældre romersk jernalder, blandt andet omfattende de to berømte sølvdrikkebægre. Til erindring om det sjældne fund rejste Lolland-Falsters historiske Samfund i 1939 denne sten. Foreningen har rejst flere andre mindesten for bemærkelsesværdige fund. Også det er et forsøg på at fastholde den historiske bevidsthed. Mange steder rundt i landet blev tilsvarende rejst mindestene for Genforeningen med Sønderjylland i 1920. (Foto Torben Larsen).

Lolland-Falsters årbog været blandt de førende her i landet.

Endnu er det ikke sket her; men andre steder kan vi se, at radio, film, fjernsyn, indsamling af erindringer, egnsspil og anden formidling er på vej til at tage magten, fjerne kraften fra det udforskende og nødvendige arbejde. Man fascineres af de nye muligheder, af at nå ud til mange mennesker, få sit navn kendt i større kredse.

Det er rigtigt, at her er et arbejde, der skal gøres, også fordi der åbenbart er behov for det. Der er alligevel et misforhold deri, at så megen energi sættes ind på formidlingen og så lidt på det, formidlingen skal hente sit underlag fra. Man fristes undertiden til at tro, at denne formidling er et mål i sig selv. Den imødekommer en trang til at virke med noget, næsten uanset, hvad det er. Med i det kan også være en tendens til at dyrke det helt snævre samfund, uanset hvad man samles om.

Når nu denne trang og den tendens er til stede, så bør en del, blot en lille del af den kanaliseres hen til den egentlige lokalhistorie. Lokalhistorie grebet rigtig an vil også kunne give ny kraft og skabes på en ny måde. Dermed holdes der liv i alt det andet.

Historie er for alle

MIDT I KØBENHAVNS hjerte – over for Folketinget – ligger Rigsarkivet. Det har ligget der siden 1582. Bortset fra Folketing og regering er det den eneste statsinstitution, der nævnes i Grundloven, og det blev også nævnt i enevældens forfatning, Kongeloven af 1665.

Rigsarkivets ælde og dets centrale placering vidner om den vægt, samfundet altid har lagt på historien. – Gå med indenfor, op ad en vindeltrappe, ind på læsesalene. Der er nemlig to læsesale; på den ene studeres originale arkivalier, på den anden benyttes læseapparater til mikrofilm – det blev for nogle år siden nødvendigt at tage film af de mest benyttede arkivalier, fordi de var ved at slides op.

Skal man bruge nogle arkivalier, udfylder man bestillingssedler. Et kig på nogle af de afleverede viser noget væsentligt om interessen for historie. Sedlerne fortæller nemlig, hvem det er, der sidder på læsesalene. Det er nogle studenter, et par husmødre, en svensk og en dansk professor, en elektriker, en pensioneret sporvognsfunktionær, en prokurist, en lærer fra Svendborg, en museumsinspektør og en kontorchef – for blot at nævne

Fra Rigsarkivets læsesal. Den er indrettet i en del af Rigsarkivet, der uafbrudt fra 1673 har været benyttet først som bibliotek, senere som arkiv. (Foto Tage Ludvigsen).

nogle eksempler blandt de halvthundrede besøgende en tilfældig dag.

Det væsentlige, vi får ud af dette, er, at historie er noget, der angår alle samfundsgrupper, alle aldre og begge køn. Det samme vil vi få at vide, når vi studerer TV-programmer, biografannoncer, bogkataloger og biblioteksstatistik. De største TV-succes'er inden for de seneste årtier har været serier som *Familien Ashton* om England under 2. verdenskrig, *Jeg Claudius* om det romerske kejserrige omkring år 40, *Herskab og Tjenestefolk* med billeder af England før og under 1. verdenskrig, og den hjemlige *Matador* om livet i Danmark i 1930'erne og 1940'erne. Det er altså historie, selv om spillene også handler om eviggyldige menneskeforhold: had og kærlighed, men vel at mærke under historiens vekslende betingelser. I biografene går der også bestandig historiske film. Og mindst en gang om året går der i nogle uger i en eller anden københavnsk biograf den hidtil største filmsucces: *Borte med blæsten*, fra 1939. Denne skildring af den amerikanske borgerkrig i 1860'erne bygger på romanen af samme navn, der trods de mange hundrede sider hører til blandt dette århundredes mest solgte bøger. I boghandlernes julekatalog optager historie den store plads, og det samme er tilfældet i bibliotekernes udlånsstatistik. Et af dette århundredes mest solgte danske værker er Politikens Danmarkshistorie i 14 bind, men samtidig med dette begyndte der at

komme et andet meget udbredt værk. Palle Laurings Danmarkshistorie, også i adskillige bind. To værker på samme tid og om samme emne. Det spændende er i øvrigt, at selv om de handler om det samme, er de langt fra ens. Det viser, at historien har mange aspekter og er så righoldig, at den kan anskues fra flere sider.

Historieinteressen er heller ikke alene noget om bøger og film. Den er også noget om at samle på gamle vinglas eller vægspejle fra vore tipoldeforældres tid: og den viser sig i antallet af museumsbesøg, i de tusinders tilstrømning til Roms Forum Romanum, og hos bilisten, der standser op for at se på kalkmalerierne i en dansk landsbykirke.

AT SØGE BESKED om fortiden er ikke noget, der hører vor generation til. De ældste bøger, vi har, er om historie. Det Gamle Testamente rummer jødernes ældste historie, i det klassiske Grækenland skrev Herodot omkring 450 f. Kr. grækernes historie, og i Danmark forfattede Saxo i tiden omkring 1200 sin store Danmarkshistorie. Med mellemrum er der siden oldtiden i næsten alle lande udgivet det ene store historieværk efter det andet, og ved siden af disse er der kommet mindre bøger om kongers, kriges, byers og klostres historie.

HISTORIESKRIVNINGENS form, indhold og mål har været forskellig fra tidsalder til tidsalder

og inden for samme periode varieret fra historiker til historiker. Gennem århundreder blev megen historie registreret i form af kronologisk førte årbøger; men de gav ikke nogen sammenhæng mellem begivenhederne. Det var skik at berette om sit eget folks fortræffeligheder: gik det godt, var det på grund af klogskab og tapperhed, gik det galt, var det fordi mange og snu fjender slog sig sammen. Nogle forfattere begrundede dog også ulykkerne med, at folket havde mistet gudsfrygten og derfor blev straffet af Herren. Mange forklarede de gode tider med, at kongens forfædre havde været dygtige krigere og kloge statsmænd; visse historikere blev ligefrem bestilt til og betalt for at skrive sådan.

For alle historikere gjaldt det samtidig om at belære læserne og politikerne om, hvad der var klogt og godt. Ingen historiker af i dag kan nok helt sige sig fri for dette – også selv om han søger at undgå det. Selv langt op i vort århundrede har historiens karakteropdragende funktion været et klart formål for undervisningen i faget. Op gennem 1800-tallet skulle historieundervisningen tjene til at opelske kærlighed til fædrelandet, respekt for øvrigheden og fromhed. Dette prægede naturligvis historiebøgerne i skolen og de store folkeværker, og det blev styrket af malernes og billedhuggerens arbejder, der viste fortidens store begivenheder og fremtrædende personer på en måde, som kaldte på ærbødighed for nationens historie. Mellem 1. og

2. verdenskrig, da man håbede, at krigenes tid ville være forbi, skulle det mellemfolkelige samarbejde og Folkeforbundet styrkes gennem en historieundervisning, der havde til opgave at udvikle elevernes demokratiske holdning og på længere sigt fremme forståelsen mellem staterne.

BLANDT HISTORIKERNE var der dog allerede omkring 1800 andre strømninger på vej. Man ville skildre, hvordan det virkelig var, uden at lade sig påvirke af, om det var godt eller dårligt for ens eget folk, eller om det kunne svække eller styrke en persons anseelse. Man ville kort sagt vise sandheden. Et af de områder, man tog fat på, var folkenes ældste historie. Den var i reglen kun kendt gennem fortællinger, der var gået fra mund til mund gennem generationer for så på et eller andet tidspunkt at blive optegnet af en historiker. Hvad f.eks. Saxo fortalte om danske konger, der havde levet fem-seks hundrede år før hans egen tid, var jo blot noget, han havde hørt fortælle. Det havde overlevet fra mund til mund gennem århundreder. Når man nu ved, hvorledes en beretning kan ændre sig blot gennem en to-tre led, vil man forstå, hvor usikre Saxo's oplysninger måtte være; man havde blot aldrig rigtig tænkt over det før. Det blev klart, at man så vidt muligt kun burde skrive historie på vidnesbyrd, der var samtidige med det, de berettede om. Men det var også klart, at vidnesbyrdene ikke altid fortalte det samme. Det kender

vi alle fra i dag. Den samme begivenhed kan se vidt forskellig ud fra avis til avis. Man udviklede en metode, *kildekritikken*, der skulle muliggøre at tolke kilderne, så sandheden kom for en dag.

Den sandhed, man på den måde søgte, angik især store begivenheder og ledende statsmænds beslutninger. Et er imidlertid at afgøre, hvilke beslutninger der blev truffet, noget andet at forklare hvorfor de blev truffet. Det er ikke nær altid, at en beslutning begrundes, og sker det, er det ikke sikkert, at begrundelsen er rigtig. Historikernes opgave blev da at finde ud af, hvad der lå mellem begivenhederne, klarlægge de mange omstændigheder, der førte til, at dette eller hint skete. De måtte så gå videre ud end til selve begivenheden. Nogle søgte at forklare det der skete, med de økonomiske forhold, som f.eks. kunne få folkeslag eller stater til at gå i krig; andre fandt, at det var bestemte idealer eller religiøse følelser, der bevirkede det samme. Atter andre kunne lægge vægt på naturskabte omstændigheder, f.eks. hungersnød. Historikerne kunne således nok i de fleste tilfælde blive enige om, hvad der skete, men derimod ikke altid om, hvorfor det skete. Alle er enige om, at 1. verdenskrig brød ud i 1914, men ikke om hvorfor den kom.

Selv om de fleste historikere inddrager alle sider af en sag, vil der hos mange være tilbøjelighed til at lægge mere vægt på den ene end på den anden, de forskellige fagfolk fordeler ingenlunde vægten på

samme måde. Som en følge af dette udskilte der sig forskellige skoler eller retninger inden for historieforskningen: nogle lagde vægt på idealer eller på, at de enkelte folkeslag havde særlige karakteregenskaber, andre fandt, at de ledende personer spillede den afgørende rolle, atter andre fremhævede de økonomiske forhold og blandt dem var der et stort antal, som navnlig fremhævede, at det var de økonomisk skabte klasse modsætninger, der bestemte historiens gang.

TIL OP I 1800-TALLET var det almindeligvis den politiske historie, der interesserede. Når en historiker beskæftigede sig med f.eks. de økonomiske forhold, var det blot for at kunne forklare, hvad der skete i den politiske verden. Men med den stigende politiske demokratisering indtrådte der en ændring. Historien havde været fyrsternes og adelens historie. Det var dem der bestemte, det var dem der prægede det politiske liv. Fra omkring 1850 rykkede imidlertid borgerskabet frem som dominerende klasse; det førte til en stigende interesse for, hvordan de borgerlige erhverv (handel, håndværk) havde virket i fortiden, og der kom f.eks. en række bøger om store handelshuses historie. Senere var det bondestanden, der rykkede frem, og det skabte en ny interesse, landbrugshistorien. I vort århundrede kom arbejderklassen frem, og dermed vakte interessen for de laveste klassers liv i fortiden. Det er den situation, der er

Hvem byggede Theben med de syv porte?
 I bøgerne kan man læse kongernes navne.
 Har kongerne slæbt klippeblokkene sammen?
 Og det flere gange ødelagte Babylon – hvem opbyggede
 det så mange gange?
 I hvilke huse i det guldstrålende Lima
 boede bygningsarbejderne?
 Hvor gik murerne hen den aften,
 da den kinesiske mur var færdig?
 Det store Rom er fuldt af triumfbuer.
 Hvem rejste dem?
 Over hvem triumferede cæsarerne?
 Havde det højtbesungne Byzans kun paladser
 til sine beboere?
 Selv i det sagnomspundne Atlantis
 hørte man i natten,
 da havet slugte de druknende,
 at de skreg på deres slaver.

Den unge Alexander erobrede Indien.
 Han alene?
 Cæsar slog gallerne.
 Havde han ikke i det mindste sin kok med sig?
 Philip af Spanien græd, da hans flåde
 var gået ned. Var der ikke andre der græd?
 Frederik den Anden sejrede i Syvårskrigen.
 Hvem sejrede ud over ham?
 Hver idé sin sejr.
 Hvem tilberedte sejrskalaset?
 En stor mand hver tiende år.
 Hvem betalte regningen?

Så mange beretninger.
 Så mange spørgsmål.

Bertolt Brecht: Spørgsmål fra en læsende arbejder. Oversættelse: Ivan Malinowski. – Det var Karl Marx, der formulerede den materialistiske historieopfattelse, hvorefter bl. a. ejendomsretten til produktionsmidlerne var afgørende for den historiske udvikling. Dette var ledetråden for megen historieskrivning og præger Bertolt Brechts digt.

udtrykt i den tyske digter Bertolt Brechts ord i digtet Spørgsmål fra en læsende arbejder.

Andre grupper udskilte sig også, søgte en egen identitet og dermed også deres egen historie. Det er det, der i de senere år har skabt den store interesse for kvindehistorien. Dette at søge sin identitet gennem historie er karakteristisk. De nye stater efter 1. verdenskrig og de nye stater i den 3. verden sætter megen kraft ind på at søge deres fortid udforsket.

BESKÆFTIGELSEN MED de nye emner krævede et nyt kildemateriale eller en ny anvendelse af et gammelt. Et typisk eksempel er, at man tidligere brugte gamle retsprotokoller for at få en berømt retssag belyst eller for at se, hvilke love der var gældende. Nu benyttede man protokollerne for at se, hvad de kunne fortælle om dagligdagen. I en retssag fortæller vidnerne og parterne altid om omstændighederne. De nye retninger i historien interesserede sig netop for disse omstændigheder, der f. eks. kunne være arbejdstidens ophør, hvad man beskæftigede sig med i fritiden, kvindens stilling i familien, hvordan en stue var møbleret – alt sammen noget, som dommeren kun skulle have oplyst for at kunne danne sig et billede af situationen, men som nu kommer os til nytte på en helt anden måde.

Man inddrog mange andre nye kilder. Tænk på, hvad skifteprotokoller kan sige om indboet.

I 1700-tallet var bøger værdigenstande, og gennem skifterne får man at vide, hvad folk har læst eller i hvert fald haft stående, ligesom vi får beskrivelser af deres beklædningsgenstande.

Talrige andre utraditionelle kilder har historikerne taget i anvendelse. De har også i sidste øjeblik interesseret sig for, hvad jævne folk havde af redskaber og møbler og fået disse reddet fra undergang. Nye metoder er også taget i brug. Set fra fly aftegner sig gamle voldsteder og marker, mens de ofte ikke kan erkendes, når man går på jorden. Frømand udforsker nu skibsvrag, hvilket man ikke har kunnet gøre før. Kernefysikken byder på uanede muligheder for at bestemme forhistoriske genstandes alder.

Udviklingen i de seneste generationer har givet historien et indhold og en mangesidethed, som ikke kendtes tidligere. Dette er afgjort den fundamentale forklaring på, at historien i dag omfattes med stadig stigende interesse.

HISTORIE KAN skrives på mange måder, og der er tilsvarende mange ønsker om, hvordan den skal skrives. De to mest forskelligartede former er den, der lægger vægt på at skildre et forløb – hvorfor og hvordan forholdene forandrede sig – og den, der skildrer, hvordan en tilstand var på et bestemt tidspunkt, f.eks. bondens dagligdag omkring 1800 eller transportmulighederne i 1600-tallet. Megen historiefremstilling for videre kredse vil

dog kombinere de to former; herunder får den præg af kulturhistorie. Uanset hvordan historikeren skriver, så er et af de største problemer for ham – og derfor lader han det ofte ligge – at videregive en tidsfornemmelse. Vi taler alle sammen om »gamle dage«, men hvornår var det? Den der spiller og kommenterer jazz-plader i radioen, mener i reglen 1930'erne; men den, hvis emne er popmusik, tænker i reglen på 1950'erne, når han siger »gamle dage«. For andre, der har læst en del historie, går begrebet måske 100 år eller mere tilbage. Dette problem vedrører hele tidsfornemmelsen. Uden tvivl bliver de fleste meget usikre, når vi bevæger os nogle århundreder bagud. Den måde, vi har læst historie på i skolen, gør det ikke lettere for os. Hvis tiden fra Kristi fødsel til år 1500 f.eks. har fyldt 50 sider i historiebogen, og tiden fra 1500 til i dag 250 sider, ja, så mister vi let fornemmelsen af, at tiden fra år 1 til 1500 er et langt større tidsrum end den efternævnte tid. Det er en stor kunst at arbejde sig ud af dette problem og dermed give læserne det rette tidsperspektiv. Mangler dette, bliver meget i virkeligheden uforståeligt.

Det kan blive endnu sværere at opfatte perspektivet, fordi næsten alt undergår forandringer. Det nøgne menneske så for hundrede år siden anderledes ud end det nøgne menneske af i dag. Det var f.eks. ikke så højt, og børn fra de forskellige samfundsklasser havde forskellig vægt. Det danske

landskab så også anderledes ud omkring 1800 end i dag – tænk på de vældige hedestrækninger, der dækkede store dele af Jylland; på samme måde har menneskenes forestillingsverden og tænke-måde ændret sig gennem historien. Derfor skal man heller ikke uden forbehold regne med, at vi kan forklare historiens gang, begivenheder og enkeltpersoners handlinger ud fra vor egen tids viden og måde at reagere på. På den anden side kan vi ofte med udbytte anvende helt moderne begreber og samfundsteorier på de ældre tider. Der er eksempelvis mange forhold i økonomien, vi først i dag har fået rede på. Vi ved meget om inflationsmekanikken. Går vi tre-fire hundrede år tilbage, vidste man end ikke, at der var noget, der hed inflation, selv om man havde en sådan. Dette er også en af grundene til, at vi ofte ved meget mere om en ældre periode, end menneskene på den tid selv vidste. Vi ved også så nogenlunde, hvordan befolkningstallet udviklede sig mellem 1650 og 1800 – og hvorfor det gjorde det. Men det vidste end ikke datidens ledende administratorer.

Det ejendommelige ved historien bliver da det forhold, at vi på en gang mangler viden om fundamentale forhold, mens vi på mange afgørende områder ved mere end datiden. For den almindelige læser skaber dette naturligvis større problemer end for faghistorikeren. Til gengæld har læseren af gode historieværker den fordel, at der tilbydes

ham eller hende en samlet, moderne og spændende oversigt over det enorme stof, som historikere over hele verden igennem tiderne møjsommeligt og kritisk har stykket sammen.

Bøger fra Rigsarkivet siden 1978. De i alt 30 større og mindre bind er fortegnelser over arkivalier, men især behandlinger af administrationshistoriske emner. Gennem disse lettes udnyttelsen af arkiverne, den bliver både bedre og lettere. Samlet er bøgerne et udtryk for rationalisering og for bestræbelser for at afbøde virkninger af sammenstødet mellem personaleindskrænkninger og det øgede besøgstal på læsesalene. (Foto Tage Ludvigsen).

**Baggrunden
for
det hele**

Arkiverne

ÆLDST BLANDT de danske arkiver er Rigsarkivet. Det når tilbage til langt ned i middelalderen, og var indrettet på slottene i Vordingborg og Kalundborg; men fra 1582 har det haft til huse på, senere bygget sammen med, Københavns Slot – nu Christiansborg. Der er naturligvis sket nogle »lokale« rokeringer. Fra omkring 1720 har Rigsarkivet dog haft sit faste tilholdssted, der efterhånden er udvidet med inddragelse af bygninger stødende op til bygningen fra 1720'erne – vel den ældste ibrugværende arkivbygning nord for Alperne.

RIGSARKIVETS GRUNDFUNKTIONER er ikke ændret siden middelalderen. Det centrale er stadig, at rigets papirer og protokoller samles her. Det er ikke alene de papirer, der er kommet ind, men også – og det kom man tidligt ind på – kopier af de breve, der blev sendt ud.

Til selve denne grundfunktion er der kommet andre til. En meget væsentlig opgave er at sørge for, at der ikke gemmes mere end nødvendigt. Det sker bl.a. ved, at Rigsarkivet allerede ude i de mange statskontorer lægger en plan for, hvordan man rationelt kan kassere løbende, inden arkivalierne kommer ind i arkiverne. Måske op mod en trediedel af arbejdskraften går med denne funk-

tion, der betyder, at staten i gennemsnit kun bevarer omkring 20 pct. af arkivalierne.

Rigsarkivet modtager også private personers arkivalier. Fremtrædende politikere og embedsmænd – eller deres efterladte – afleverer deres arkivalier, som derefter bliver båndlagt i en længere periode. Efterhånden er der ikke så mange privatpersoner, der danner arkiver (breve, dagbøger o. lign.); men til gængæld bliver der flere og flere arkiver ude hos foreninger og halvoffentlige institutioner. Deres arkiver søges også bevaret, ellers ville eftertiden ikke kunne få et fulgyldigt indtryk af historien i vor tid.

Blandt de mange andre opgaver kan nævnes: godkende kommunevåben, rådgive om udseendet af flag, mønter og statsinstitutioners logo'er m. m. Rigsarkivet er også med, når der træffes bestemmelse om brugen af papirkvaliteter, farvebånd og mikrofilm; der skal jo drages omsorg for, at der bruges holdbare kvaliteter. Det samme gælder de nye medier, og derfor har Rigsarkivet været med til at forberede statsadministrationens overgang til brug af edbteknik. Talrige andre dagligdags og nutidige opgaver hører til Rigsarkivets arbejdsopgaver (registerlovsproblemer, udarbejde retningslinier for førelse af tingbogsblade, af kirkebøger og folkeregistre f. eks.).

ARKIVERNE SKAL bruges. Det sker på læsesalene, som der er flere af. På den ene læsesal bruges

originale arkivalier, på to andre er der kun fotokopier og mikrofilm. Benyttelsen var nemlig blevet så intens, at originalerne (navnlig af kirkebøger og ældre folketællinger) var i fare for at blive nedslidt.

Arkivalierne kan gennemgående benyttes frit, når de er 25-50 år gamle. Undtaget er dog arkivalier, der indeholder oplysninger om privatlivet, herunder også om privatpersoners økonomiske forhold; her er fristen 80-100 år efter den pågældendes død. Der kan gives tidligere adgang, når formålet er videnskabeligt, og når oplysningerne enten anonymiseres eller kun benyttes som grundlag for statistiske tabeller.

LANDSARKIVERNE ER små rigsarkiver for de enkelte landsdele. Der er fire:

København for Sjælland, Lolland-Falster
og Bornholm,
Odense for Fyn og omliggende øer,
Viborg for Jylland nord for Kongeåen,
Åbenrå for Sønderjylland.

Landsarkiverne modtager arkivalier fra den lokale forvaltning: dommere, politimestre, toldkamre, post og jernbanestationer samt fra kirkerne (bisper, præster, menighedsråd). Til landsarkiverne kommer også arkivalier fra en lang række kommuner. En særlig gruppe arkivalier er kommet fra de store, gamle godser. Naturligvis rum-

Udsnit af gavlparti fra landsarkivet i Odense, opført 1892-93. De tre landsarkiver (Viborg, København, Odense) blev opført 1891-93 af tidens bedste arkitekter. I Odense var det Martin Borch, der - som Hack Kampmann i Viborg - smykkede bygningen med mange dekorative enkeltheder. Begge steder sidder landsdelenes by- og herredsvåbner i farvet, metalglinsende fajance (majolika). Her er det Odense bys våben forestilende Knud den Hellige, der skræver over en lilje, der også benyttes som byens våben. (Foto Freisleben).

mer de mange landbohistoriske oplysninger; men de er også en del af den gamle lokaladministration, fordi godsejerne i mange tilfælde havde doms- og politimyndighed på statens vegne, ligesom de var kirkeejere og skatteopkrævere.

Landsarkiverne blev oprettet ved loven af 1889 og bygningerne opført få år efter. De er senere blevet til- og ombygget; i Odense vil det dog først ske i de nærmeste år. Landsarkivet for Sønderjylland kom først til ved lov af 1931.

De fire landsarkiver og Rigsarkivet er en organisatorisk helhed, der gennem en rigsarkivar og et fælles sekretariat virker efter ensartede retningslinier og med en fælles økonomi.

FÆLLES FOR alle fem arkiver er også, at historisk forskning er deres tredie formål; de to andre er de allerede omtalte: publikumsbetjening og betjening af statsadministrationen. Forskningen udøves gennem initiativer fra institutionerne. En betydelig del af forskningen udøves dog efter den enkelte medarbejders frie emnevalg. En betingelse er imidlertid, at emnet skal falde inden for arkivernes virkeområde (dansk historie, arkivvidenskab). Selv om der er frit emnevalg, skal den enkelte medarbejder årligt indgive en rapport om det udførte arbejde, som derefter skal godkendes både med hensyn til omfang og kvalitet.

Med i forskningsarbejdet indgår også virksomhed som vejleder og redaktør for de mange histori-

Det tavlede marmorgulv i Rigsarkivets såkaldte egeskabshvælving. Bygningen blev opført omkring 1720 til Rigsarkivet – dengang hed det Geheimearkivet. I rummet står egetræskister, de fleste også fra omkring 1720. Indtil de seneste år blev her opbevaret de mest sjældne pergamenter og traktater, hvor de vedhængte segl ofte var indlagt i guld- eller sølvkapsler. (Foto Tage Ludvigsen).

ske foreninger og tidsskrifter. Store dele af det historiske arbejde i landet, også foredragsvirksomheden, er afhængig af arkivernes indsats.

FORSKNING ER også en central funktion for det sjette statsarkiv: Erhvervsarkivet, Statens erhvervshistoriske arkiv. Det ligger i Århus og går tilbage til 1942, men blev først statsinstitution i 1962.

Baggrunden for Erhvervsarkivet er, at store dele af det danske samfunds udvikling kun kan dokumenteres gennem private erhvervsvirksomheders og erhvervsorganisationers arkiver. Dette betydelige kildemateriale (regnskabssager, korrespondance m. m.) ville gå tabt, hvis ikke staten medvirkede til dets bevaring for eftertiden. Det private erhvervsliv har jo ingen forpligtelse til at bevare sine arkivalier.

Det har vist sig, at den private sektor har forståelse for arkivaliernes betydning for danske historie. De har derfor frivilligt afleveret deres arkiver; det gælder næsten alle hovedorganisationerne og et repræsentativt udvalg af virksomheder inden for alle erhverv. Arkiverne går tilbage til 1700-tallet og afleveres til op mod de seneste år.

FÆRØERNE OG GRØNLAND har deres egne landsarkiver, i henholdsvis Torshavn og Godthåb, Nuuk. De arbejder efter samme principper som de øvrige landsarkiver, men er underlagt hjemmestyret i de to rigsdele.

UD OVER de statsdrevne arkiver er der et stort antal lokalarkiver. Størst er Københavns Stadsarkiv, der fra gammel tid har været en art landsarkiv for Københavns kommune. Endvidere har Kolding et eget stadsarkiv, mens Erhvervsarkivet varetager en del af stadsarkivfunktionen for Århus kommune.

Ved siden af disse stadsarkiver er der omkring 350 lokalhistoriske arkiver. De er af vidt forskellig størrelse, fra nogle få hylder og skabe til ret store egentlige arkiver med magasiner og læsesale. Det store tal drives af frivillig arbejdskraft, der møder nogle timer om ugen, mens andre har fastansatte medarbejdere, i nogle tilfælde professionelt uddannede arkivarer med historisk grunduddannelse.

De lokalhistoriske arkiver har deres særlige og betydningsfulde funktion, fordi de sikrer bevaringen af billedmateriale (fotografier, film). Yderligere har de indsamlet private foreningers og virksomheders arkiver, ligesom de drager omsorg for, at lokale aviser, bøger og trykte beretninger sikres.

Det store flertal af de mindre lokalhistoriske arkiver baserer deres tilværelse på kommunale og private tilskud. En række af de større arkiver drives som afdelinger af museer og biblioteker, mens enkelte simpelthen er regulære, selvstændige kommunale institutioner.

HELT UDEN FOR systemet står ABA (Arbejderbevægelsens Arkiv og Bibliotek). Det er et centralarkiv for fagbevægelsen og Socialdemokratiet. Det er omfattende og rummer de ældre arkivalier fra fagforeninger, LO, Socialdemokratiet og nogle af de kooperative virksomheder. Driften betales dels af LO, dels af Kulturministeriet.

Fakta om Statens arkiver

Antal beskæftigede:

I. Direkte:	arkivarer ¹⁾	48	
	arkivsekretærer ²⁾	14	
	arkivbetjente ³⁾	24	
	teknikere ⁴⁾	23	
	HK'ere	51	
	andre ⁵⁾	60	
		<u> </u>	220
II. Indirekte:	i central- og lokaladministrationen		<u>2.300</u>
		I alt	<u>2.520</u>

Udbetalt løn:

I. Direkte ⁶⁾	36 mill.
II. I Central- og lokaladministrationen	<u>345 mill.</u>
I alt	<u>381 mill.</u>

Driftsudgifter i øvrigt:

I. Direkte	5 mill.
II. I central- og lokaladministrationen	<u>48 mill.</u>
I alt	<u>53 mill.</u>

1) magistre i historie. 2) studentereksamen og 3 års elevtid. 3) forskellig grunduddannelse og teoretiske kurser. 4) konservatorer, bogbindere, fotografer, bogtrykkere. 5) incl. 36 medarbejdere på beskæftigelsesprojekter. 6) incl. 4 mill. til beskæftigelsesprojekter.

Nogle arbejdsopgaver:

1. Vejleder i arkivforhold
2. Udarbejder kassationsplaner
3. Tilrettelægger journalisering
4. Kontrollerer arkivlokaler
5. Kontrollerer mikrofilmning i stat og kommune
6. Rådgiver om flag, våbner o.lign.
7. Vejleder på læsesale
8. Udarbejder vejledninger i arkivbenyttelse
9. Ordner arkiver og udarbejder registraturer
10. Blanket- og bogtrykning
11. Historisk forskning og oplysning
12. Egen administration.

Den økonomiske opstilling viser endnu en gang arkivernes »hjemløshed« i henseende til ressortområde (se bl.a. også s. 37). Uanset at arkiverne i systemet hører hjemme under Kultur- og kommunikationsministeriet, så er en stor del af virksomheden knyttet til at vejlede og fastsætte regler for hele administrationen samt kontrollere reglernes overholdelse. I opstillingen er tilmed ikke alt fra det vidtspændende område medtaget, f.eks. ikke kontrollen med kirkebogsførelsen hos de anerkendte trossamfund.

En følge af disse forhold er, at arkivernes eget budget er beskedent - i alt 38,3 mill. kr., mens den virkelige arkivudgift skønnes at være 434 mill. kr. Dette beløb er skønnet ud fra det forhold, at arkiverne løbende samarbejder med 4.644 myndigheder, som hver administrerer et arkiv. I nogle tilfælde er medarbejderne aflønnet i administrationen, uanset at de er beskæftiget i arkiverne og ansættes af disse. De tæller ikke med i arkivernes personaletal.

